3 1761 08824241 7

C. Dziatzko

LL
T316K.3

Terence

Comoediae; cum scholiis Aeli Donatii, et Eugraphi commentarii edidit Reinholdus Klotz.

Vol. 1

TERENTI HEAUTONTIMORUMENOS.

GRAECA EST MENANDRU. ACTA LUDIS MEGALENSIB. L. CORNELIO LENTULO L. VALERIO FLACCO. AEDILIB. CURULIB. EGIT AMBIVIUS TURPIO. MODOS FECIT FLACCUS CLAUDI. ACTA PRIMUM TIBIIS INPARIBUS. DEINDE DUABUS DEXTRIS. ACTAST III. M'. IUVENTIO TI. SEMPRONIO COSS.

3
f8893
30/9/07

PERSONAE.

CHREMES senex.
MENEDEMUS senex.
CLITIPHO adulescens.
CLINIA adulescens.
SYRUS servos.
DROMO servos.
BACCHIS meretrix.
ANTIPHILA virgo.
SOSTRATA matrona.
NUTRIX.
PHRYGIA ancilla.

C. SULPICI APOLLINARIS PERIOCHA IN HEAUTONTIMORUMENON.

In militiam proficisci gnatum Cliniam
Amantem Antiphilam compulit durus pater,
Animique sese angebat facti poenitens.
Mox, ut reversus est, clam patre devortitur
Ad Clitiphonem: is amabat scortum Bacchidem.
Cum arcesseret cupitam Antiphilam Clinia,
Ut eius Bacchis venit amica, ac servolae
Habitum gerens Antiphila. Factum id, quo patrem
Suum celaret Clitipho. Hic technis Syri
Decem minus meretriculae aufert a sene.
Antiphila Clitiphonis reperitur soror.
Hanc Clinia, aliam Clitipho uxorem accipit.

TERENTI HEAUTONTIMORUMENOS.

PROLOGUS.

Ne cuí sit vostrum mírum, cur partís seni
Poéta dederit, quaé sunt adulescéntium:
Id prímum dicam: deínde, quod veni, éloquar.
Ex íntegra Graeca íntegram comoédiam
Hodié sum acturus Heaútontimorúmenon:
Dupléx quae ex arguménto facta est símplici.
Novam ésse ostendi, et quaé esset: nunc qui scrípserit,
Et cúia Graeca sít, ni partem máxumam
Exístumarem scíre vostrum, id dícerem.
Nunc, quámobrem has partis dídicerim, paucís dabo.
Orátorem esse vóluit me, non prólogum:
Vostrúm iudicium fécit: me actorém dedit.
Set hic áctor tantum póterit a facúndia,
Quantum ílle potuit cógitare cónmode,
Qui orátionem hanc scrípsit, quam dictúrus sum.
Nam quód rumores dístulerunt málevoli,
Multás contaminásse Graecas, dúm facit
Paucás Latinas: íd esse factum hic nón negat,
Neque sé pigere, et deínde facturum aútumat.
Habét bonorum exémplum: quo exemplo sibi
Licére id facere, quód illi fecerúnt, putat.
Tum quód malevolus vétus poeta díctitat,
Repénte ad studium hunc se ádplicasse músicum,

V. 6. *Simplex quae ex arguménto facta est símplici.*
V. 13. *Si hic áctor etc.*
V. 23. *Repénte ad studium se ápplicasse hunc músicum.*

EXCERPTA FAERNIANA.

V. 1. Ex integra graeca: A nullo tacta.

Amícum ingenio frétum, haud naturá sua:
Arbítrium vostrum, vóstra existumátio
Valébit. Qua re omnís vos óratós volo,
Ne plús iniquom póssit, quam aequom orátio.
Facite aéqui sitis: dáte crescendi cópiam
Novárum qui spectándi faciunt cópiam
Sine vítiis: ne ille pró se dictum exístumet,
Qui núper fecit sérvo currenti ín via
Decésse populum: cúr insano sérviat?
De illíus peccatis plúra dicet, quóm dabit
Aliás novas, nisi fínem maledictís facit.
Adéste aequo animo: dáte potestatém mihi
Statáriam agere ut líceat per siléntium:
Ne sémper servos cúrrens, iratús senex,
Edáx parasitus, sýcophanta autem ínpudens,
Avárus leno, adsídue agendi sínt mihi,
Clamóre summo, cúm labore máxumo.
Mea caússa caussam hanc iústam esse animum indúcite:
Ut áliqua pars labóris minuatúr mihi.
Nam núnc novas qui scríbunt, nil parcúnt seni:
Si quaé laboriósa est, ad me cúrritur:
Si lénis est, ad álium defertúr gregem.
In hác est pura orátio: experímini,
In utrámque partem ingénium quid possít meum.
Si núnquam avare prétium statui artí meae:
Et eum ésse quaestum in ánimum induxi máxumum,
Quam máxume servíre vostris cónmodis:
Exémplum statuite ín me, ut adulescéntuli
Vobís placere stúdeant potius, quám sibi.

V. 32. *Dixísse populum.*
V. 45. *Sin lénis est.*

Licére speras fácere me vivó patre,
Amícam ut habeas própe iam in uxorís loco?
Errás, si id credis, ét me ignoras, Clínia.
Ego té meum esse díci tantispér volo,
Dum quód te dignumst fácies: set si id nón facis,
Ego quód me in te sit fácere dignum invénero.
Nulla ádeo ex re istuc fít, nisi ex nimio ótio.
Ego istúc aetatis nón amori operám dabam,
Set in Ásiam hinc abii própter pauperiem: átque ibi
Simúl rem et gloriam ármis belli répperi.
Postrémo adeo res rédiit: adulescéntulus
Saepe éadem et graviter aúdiendo víctus est:
Putávit me et aetáte et benevoléntia
Plus scíre et providére, quam se ipsúm sibi:
In Ásiam ad regem mílitatum abiít, Chreme.
CH. Quid aís? MEN. Clam me est profectus: mensis trís abest.
CH. Ambo áccusandi: etsi íllud inceptúm tamen
Animi ést pudentis sígnum et non instrénui.
MEN. Ubi cónperi ex iis, qui eí fuere cónscii,
Domúm revortor maéstus atque animó fere
Pertúrbato atque incérto prae aegritúdine:
Adsído, adcurrunt sérvi, soccos détrahunt:
Video álios festináre, lectos stérnere,
Coenam ádparare: pró se quisque sédulo
Faciébat, quo illam míhi lenirent míseriam.
Ubi vídeo haec, coepi cógitare: Hem, tót mea
Solíus solliciti sunt caussa, ut me unum éxpleant:
Ancíllae tot me véstiant? sumptús domi
Tantós ego solus fáciam? set gnatum únicum,
Quem páriter uti his décuit aut etiam ámplius,
Quod illa aétas magis ad haéc utenda idóneast,

V. 57. *nisi nimio ex ótio.*
V. 69. *qui fuere ei cónscii.*
V. 71. *Contúrbato.*
V. 73. *Inde álii festináre, lectos stérnere.*
V. 75. *Faciébant.*
V. 76. *Ubi vídeo, haec coepi cógitare.*
V. 77. *Solíus solliciti sint causa.*
V. 79. *qui gnatum únicum.*

Eum ego hínc eieci míserum iniustitiá mea.
Maló quidem me dignum quovis députem,
Si id fáciam. Nam usque dum ille vitam illám colet
Inopém, carens patria ób meas iniúrias,
Intérea usque illi dé me suppliciúm dabo,
Labórans quaerens, párcens, illi sérviens.
Ita fácio prorsus: níl relinquo in aédibus,
Nec vás nec vestiméntum: conrasi ómnia.
Ancíllas, servos, nísi eos, qui opere rústico
Faciúndo facile súmptum exsercirént suum,
Omnís produxi ac véndidi: inscripsi ílico
Aedís mercede: quási talenta ad quíndecim
Coégi: agrum hunc mercátus sum: hic me exérceo.
Decrévi tantispér me minus iniúriae,
Chremé, meo gnato fácere, dum fiám miser:
Nec fás esse ulla mé voluptate hic frui,
Nisi ubi ille huc salvos rédierit meus párticeps.
CH. Ingénio te esse in líberos leni puto,
Et illum óbsequentem, sí quis recte aut cónmode
Tractáret: verum néc tu illum satis nóveras,
Nec te ille: hoc, quod fit, úbi non vere vívitur.
Tu illúm nunquam ostendísti quanti pénderes,
Nec tibi íllest credere aúsus, quae est aequóm patri.
Quod si ésset factum, haec núnquam evenissént tibi.
MEN. Ita rés est, fateor: péccatum a me máxumumst.
CH. Menedéme, at porro récte spero, et illúm tibi
Salvom ádfuturum esse hic confido própediem.
MEN. Utinam íta di faxint. CH. Fácient: nunc si cónmodumst,
Dionýsia hic sunt hódie: aput me sís volo.
MEN. Non póssum. CH. Cur non? quaéso, tandem aliquántulum
Tibi párce: idem absens fácere te hoc volt fílius.
MEN. Non cónvenit, qui illum ád laborem inpéllerim,

V. 101. *néque illum tu satis nóveras.*
V. 109. *nunc si est cómmodum.*
V. 113. *hinc pépulerim.*

V. 91. EXSERCIRENT: Resarcirent.

ACTUS PRIMI SCAENA PRIMA.

CHREMES. MENEDEMUS.

CH. Quamquam haéc inter nos núper notitia ádmodumst,
Inde ádeo quod agrum in próxumo hic mercátus es,
Nec reí fere sane ámplius quidquám fuit,
Tamén vel virtus túa me vel vicínitas,
Quod ego ín propinqua párte amicitiaé puto,
Facit, út te audacter móneam et familiáriter:
Quod míhi videre praéter aetatém tuam
Facere ét praeter quam rés te adhortatúr tua.
Nam pró deum atque hominúm fidem, quid vís tibi?
Quid quaéris? annos séxaginta nátus es,
Aut plús eo, ut coniicio, ágrum in his regiónibus
Meliórem neque pretí maioris némo habet.
Servós conpluris: proínde quasi nemó siet,
Ita túte adtente illórum officia fúngere.
Numquám tam mane egrédior neque tam vésperi
Domúm revortor, quín te in fundo cónspicer
Fodere aút arare aut áliquid ferre dénique:
Nullúm remittis témpus, neque te réspicis.
Haec nón voluptati tíbi esse, satis certó scio.
At enim díces, quantum hic óperis fiat, poénitet.
Quod in ópere faciundo óperae consumís tuae,
Si súmas in illis éxercendis, plús agas.
MEN. Chremé, tantumne ab ré tuast otí tibi,

V. 5. *Quod ego ésse in aliqua párte amicitiaé puto.*
V. 11. *Aut plús, ut coniicio.*
V. 13. *Servós non pluris.*
V. 20. *At enim me quantum hic óperis fiat, poénitet.*

Aliéna ut cures éaque, nil quae ad te ádtinent?
CH. Homó sum: humani níhil a me alienúm puto.
Vel mé monere hoc vél percontarí puta:
Rectúmst: ego ut faciam: nón est: te ut detérream.
MEN. Mihi síc est usus: tíbi ut opus factóst, face.
CH. An quoíquam est usus hómini se ut cruciét? MEN. Mihi.
CH. Si quíd laboris est, nóllem: set quid istúc mali est,
Quaesó? quid de te tántum meruistí? MEN. Eheu.
CH. Ne lácruma: atque istuc, quídquid est, fac me út sciam:
Ne rétice: ne verére: crede, inquám, mihi:
Aut cónsolando aut cónsilio aut re iúvero.
MEN. Scire hóc vis? CH. Hac quidem caússa, qua dixí tibi.
MEN. Dicétur. CH. At istos rástros intereá tamen
Adpóne: ne labóra. MEN. Minume. CH. Quám rem agis?
MEN. Sine mé, vacivom témpus ne quod dém mihi
Labóris. CH. Non sinam, ínquam. MEN. Ah, non aequóm facis.
CH. Hui, tám gravis hos quaéso? MEN. Sic meritúmst meum.
CH. Nunc lóquere. MEN. Filium únicum, adulescéntulum
Habeo: áh, quid dixi? habére me? immo habuí, Chreme:
Nunc hábeam necne incértumst. CH. Quid ita istúc? MEN. Scies.
Est é Corintho hic ádvena anus paupércula:
Eius fíliam ille amáre coepit vírginem,
Prope iam út pro uxore habéret: haec clam me ómnia.
Ubi rém rescivi, coépi non humánitus,
Neque ut ánimum decuit aégrotum adulescéntuli,
Tractáre: set vi et viá pervolgatá patrum:
Quotídie accusábam: Hem, tibine haec díutius

V. 21. *Aliéna ut cures; éa quae nihil ad te ádtinent?*
V. 30. *Si quíd laboris, nóllem.*
V. 31. *meruisti? MEN. oïeï.*

Nunc me ípsum fugere. CH. Sícine est senténtia?
MEN. Sic. CH. Béne vale. MEN. Et tu. CH. Lácrumas excussít mihi,
Miserétque me eius. Set út diei témpus est,
Tempúst monere me húnc vicinum Phániam,
Ad coénam ut veniat: íbo, visam sí domi est. —
Nihil ópus fuit monitóre: iam dudúm domi
Praesto áput me esse aiunt: égomet convivás moror.
Ibo ádeo hinc intro. Sét quid crepuerúnt fores
Hinc á me? Quisnam egréditur? Huc concéssero.

V. 117. *Monére oportet me húnc vicinum Phániam.*

ACTUS PRIMI SCAENA SECUNDA.

CLITIPHO. CHREMES.

CL. Níhil adhuc est quód vereare, Clínia: haud quaquam étiam cessant:
Ét illam simul cum núntio tibi ádfuturam hodié scio:
Próin tu sollicitúdinem istam fálsam, quae te excrúciat, mittas.
CH. Quícum loquitur fílius?
CL. Páter adest, quem vólui: adibo. Páter, opportune ádvenis.
CH. Quíd id est? CL. Hunc Menedémum nostin nóstrum vicinúm? CH. Probe.
CL. Huic fílium scis ésse? CH. Audivi esse ín Asia.
CL. Non ést, pater:
Aput nós est. CH. Quid aïs? CL. Ádvenientem, e návi egredientem ílico,
Abdúxi ad coenam: nám mihi magna cum eo iam índe usque a puéritia
Fuit sémper familiáritas. CH. Voluptátem magnam núntias:
Quam véllem Menedemum ínvitatum, ut nóbiscum esset hodie ámplius,
Ut hánc laetitiam néc opinanti prímus obiicerem eí domi!
Átque etiam nunc témpus est. CL. Cave fáxis: non opus ést, pater.

V. 3. *Audivi esse: ín Asia.*
V. 9. *Abdúxi ad cenam: nám mihi cum eo jam índe a puéritia.*
V. 11. *ut nóbiscum esset ámplius.*
V. 13. *Atque étiam satis témpori est. CL. cave fáxis; non est ópus, pater.*

CH. Quaprópter? CL. Quia enim incértumst etiam, quíd se faciat: módo venit.
Timet ómnia, patris íram et animum amícae se erga ut sít suae,
Eam mísere amat: proptér eam haec turba atque ábitio evenít. CH. Scio.
CL. Nunc sérvolum ad eam in úrbem misit, ét ego nostrum unâ Syrum.
CH. Quid nárrat? CL. Quid ille? míserum se esse. CH. Míserum! quem minus créderest?
Quid rélicuist? quin hábeat quae quidem in hómine dicuntúr bona?
Paréntis, patriam incólumem, amicos, génus, cognatos, dívitias?
Atque haéc perinde súnt, ut illius ánimus, qui ea póssidet:
Qui utí scit, ei bona: ílli, qui non útitur recté, mala.
CL. Immo ílle fuit senex ínportunus sémper: et nunc níl magis
Vereór, quam ne quid in íllum iratus plús satis faxít pater.
CH. Illéne? set repprimám me: nam in metu ésse hunc illi est útile.
CL. Quid túte tecum? CH. Dícam: utut erat, mánsum tamen opórtuit.
Fortásse aliquantum iníquior erat praéter eius lubídinem:
Paterétur: nam quem férret, si paréntem non ferrét suum?
Huncíne erat aequom ex íllius more, an íllum ex huius vívere?
Et quód illum insimulat dúrum, id non est: nám parentum iniúriae
Unius modi sunt férme: paullo qui ést homo tolerábilis,

V. 30. *Et quód illum insimulant dúrum.*

V. 31. PAULLO QUI EST HOMO TOLERABILIS: Aut *ei* subauditur aut *eum*: si *ei*, sic intelligimus: *Unius modi sunt ei, qui est homo tolerabilis*, aut: *eum scortari crebro nolunt*, ut sit,

Scortári crebro nólunt, nolunt crébro conviváriér:
Praebént exigue súmptum, atque haec sunt támen ad virtutem ómnia.
Verum ánimus ubi semél se cupiditáte devinxít mala,
Necésse est, Clitiphó, consilia cónsequi consímilia: hoc
Scitúmst, periclum ex áliis facere, tíbi quod ex usú siet.
CL. Ita crédo. CH. Ego ibo hinc íntro, ut videam nóbis quid coenaé siet:
Tu, ut témpus est dici, vide sis né quo hinc abeas lóngius.

V. 36. *Scitúmst periclum ex áliis facere, tíbi quid ex usú siet.*
V. 37. *ut videam nóbis cenae quíd siet.*

filium, qui sit tolerabilis, aut singularem numerum pro plurali posuit, id est, qui sunt tolerabiles.

ACTUS SECUNDI SCAENA PRIMA.

CLITIPHO.

Quam iníqui sunt patrés in omnis ádulescentis iúdices,
Qui aequom ésse censent, nós a pueris ílico nascí senes:
Neque illárum adfines ésse rerum, quás fert adulescéntia.
Ex suá lubidiné moderantur, núnc quae est, non quae olím fuit.
Mihi si únquam filiús erit, ne ille fácili me utetúr patre.
Nam et cógnoscendi et ígnoscendi dábitur peccatí locus.
Non út meus, qui míhi per alium osténdit suam sententiám.
Perii! ís mi ubi adbibít plus paullo, súa quae narrat fácinora!
Nunc aít, periclum ex áliis facito, tíbi quod ex usú siet.
Astútus: ne ille haud scít, quam mihi nunc súrdo narret fábulam.
Magis núnc me amicae dícta stimulant: Dá mihi atque adfér mihi:
Cui quíd respondeám, nil habeo, néque me quisquam est míserior.
Nam hic Clínia, etsi is quóque suarum rérum sat agit, át tamen
Habét bene ac pudíce eductam, ignáram artis meretríciae.
Meást potens, procáx, magnifica, súmptuosa, nóbilis.
Tum quód dem ei rectest: nám nihil esse míhi, religiost dícere.
Hoc égo mali non prídem inveni: néque etiamdum scít pater.

V. 2. *nós iam a pueris ílico nascí senes.*
V. 9. *tíbi quid ex usú siet.*
V. 12. *Cui quód respondeám.*
V. 13. *sat agitát, tamen.*
V. 15. *Meást petax.*

ACTUS SECUNDI SCAENA SECUNDA.

CLINIA. CLITIPHO.

CLIN. Si míhi secundae rés de amore méo essent, iam dudúm scio
Veníssent, set vereór, ne mulier me ábsente hic conrúpta sit.
Concúrrunt multae opíniones, quaé mihi animum exaúgeant:
Occásio, locus, aétas, mater, cuíus sub inperiósť, mala:
Cui níl iam praeter prétium dulcest. CLIT. Clínia.
CLIN. Hei miseró mihi.
CLIT. Etiám caves, ne vídeat forte hinc te á patre aliquis éxiens.
CLIN. Faciám: set nescio quíd profecto mi ánimus praesagít mali.
CLIT. Pergín istuc prius diiúdicare, quám scias, quid verí siet?
CLIN. Si níl mali esset, iam híc adessent. CLIT. Iam áderunt. CLIN. Quando istúc erit?
CLIT. Non cógitas, hinc lóngule esse? et nósti mores múlierum: 10
Dum móliuntur, dúm conantur, ánnus est. CLIN. O Clítipho,
Timeó. CLIT. Respira: eccúm Dromonem cúm Syro, una adsúnt tibi.

V. 2. *Venisset.*
V. 3. *Concúrrunt multa, opínionem hanc quaé mihi animo exaúgeant.*
V. 6. *hic te á patre.*
V. 8. *quám scias quid rei siet?*
V. 9. *Si níl mali esset, iam híc adesset. CLIT. iam áderit. CLIN. quando istúc iam erit?*
V. 12. *una: adsúnt tibi.*

ACTUS SECUNDI SCAENA TERTIA.

SYRUS. DROMO. CLITIPHO. CLINIA.

SYR. Aín tu? DR. Sic est. SY. Vérum interea dúm sermones caédimus,
Íllae sunt relíctae. CLIT. Mulier tíbi adest, audin, Clínia?
CLIN. Ego vero audió nunc demum et vídeo et valeo, Clítipho.
SY. Mínume mirum: adeo ínpeditae súnt: ancillarúm gregem
Dúcunt secum. CLIN. Périi. Unde illi súnt ancillae?
CLIT. Mén rogas?
SY. Nón oportuít relictas: pórtant quid rerum. CLIN. Heí mihi.
SY. Aúrum, vestem: et vésperascit ét non noverúnt viam.
Fáctum a nobis stúlte est: abi dum tú, Dromo, illis ób viam,
Própere: quid stas? CLIN. Vaé misero mi, quánta de spe décidi.
CLIT. Quíd istuc? quae res té sollicitat aútem? CLIN. Rogitas quíd siet?
Víden tu? ancillas, aúrum, vestem? quám ego cum una ancíllula
Híc reliqui: unde ésse censes? CLIT. Váh! nunc demum intéllego.
SY. Dí boni, quid túrbaest? aedes nóstrae vix capiént, scio.
Quíd comedent? quid ébibent? quid séne erit nostro míserius?

V. 3. *et vivo et valeo.*
V. 10. *Qui istuc?*

Sét video eccos, quós volebam. CLIN. O Iúppiter! ubinam ést fides?
Dum ego própter te errans pátria careo démens, tu intereá loci
Conlócupletasti, Antíphila, te et me in hís deseruistí malis:
Proptér quam in summa infámia sum et meó patri minus sum óbsequens:
Cuius núnc pudet me et míseret: qui harum móres cantabát mihi,
Monuísse frustra: néque potuisse eum únquam ab hac me expéllere:
Quod támen nunc faciam: túm quom gratum mi ésse potuit, nólui:
Nemo ést miserior me. SY. Híc de nostris vérbis errat vídelicet,
Quae hic súmus locuti. Clínia, aliter túum amorem, atque est, áccipis:
Nam et vítast eadem et ánimus te erga idem ác fuit:
Quantum éx ipsa re cóniecturam cépimus.
CLIN. Quid est óbsecro? nam míhi nunc nil rerum ómniumst
Quod málim, quam me hoc fálso suspicárier.
SY. Hoc prímum, ut ne quid huíus rerum ignorés: anus,
Quae est dícta mater ésse ei antehac, nón fuit:
Ea óbiit mortem: hoc ípsa in itinere álterae
Dum nárrat, forte audívi. CLIT. Quaenamst áltera?
SY. Mane: hóc, quod coepi, prímum enarrem, Clítipho:
Post ístuc veniam. CLIT. Própera. SY. Iam primum ómnium,
Ubi véntum ad aedis ést, Dromo pultát fores:

V. 15. *Sét eccos video quós volebam.*
V. 20. *néque eum potuisse únquam ab hac me aspéllere.*
V. 25. *cóniecturam fécimus.*
V. 30. *Ea óbiit mortem: ex ípsa in itere hoc, álterae.*

V. 16. TU INTEREA LOCI: LOCI parhelcon: nam LOCI omni significationi addi solet. Ennius:

Flamma loci postquam conclusast turbine saevo.

Anus quaédam prodit: haéc ubi aperuit óstium,
Contínuo hic se coniécit intro: ego cónsequor.
Anus fóribus obdit péssulum: ad lanám redit.
Hic scíri potuit aút nusquam alibi, Clínia,
Quo stúdio vitam suám te absente exégerit,
Ubi de ínproviso est ínterventum múlieri.
Nam ea rés dedit tum exístumandi cópiam,
Cotídianae vítae consuetúdinem,
Quae cuíusque ingenium ut sít declarat máxume:
Texéntem telam stúdiose ipsam offéndimus:
Mediócriter vestítam veste lúgubri,
Cius ánuis caussa, opínor, quae erat mórtua:
Sine aúro: tum ornatam, íta uti quae ornantúr sibi:
Nullá malam re esse éxpolitam múliebri:
Capíllus passus, prólixus, circúm caput
Reiéctus neclegénter: pax! CLIN. Syre mi, óbsecro,
Ne me ín laetitiam frústra coniiciás. SY. Anus
Subtémen nebat: praéterea una ancíllula
Erat: éa texebat úna, pannis óbsita,
Neclécta, inmunda illúvie. CLIT. Si haec sunt, Clínia,
Vera, íta uti credo, quís te est fortunátior?
Scin hánc, quam dicit sórdidatam et sórdidam?
Magnum hóc quoque signumst, dóminam esse extra nóxiam:
Quom eius tam neclegúntur internúntii:
Nam dísciplina est ísdem, munerárier

V. 35. *haéc ubi aperit óstium.*
V. 36. *Contínuo hic se intro cóniicit, ego cónsequor.*
V. 41. *Nam ea túm res dedit exístumandi cópiam.*
V. 48. *Nullá mala re intérpolatam múliebri.*
V. 49. *Capíllus sparsus, prómissus.*
V. 58. *Cum tám neclegitur éius internúntia.*

V. 48. „MALAM: Id est, maxillam.“ GLOSSEMA CODD.

V. 50. PAX: Tranquillantis, admirantis et sollicitudinem dimentis.

V. 52. SUBTEMEN: SUBTEMEN dictum ab eo, quod subat stamen.

V. 58. CUM EIUS TAM NEGLIGANTUR INTERNUNTII: Internuntios pro servis posuit, sed sententia haec ita est: Qui non neglegerentur, si essent internuntii.

Ancíllas primum, ad dóminas qui adfectánt viam.
CLIN. Perge, óbsecro te, et cáve ne falsam grátiam
Studeás inire: quíd aït, ubi me nóminas?
SY. Ubi dícimus redísse te et rogáre uti
Veníret ad te: múlier telam désinit.
Contínuo et lacrumis ópplet os totúm sibi:
Ut fácile scires desíderio id fierí tuo.
CLIN. Prae gaúdio, ita me dí ament, ubi sim néscio.
Ita tímui. CLIT. At ego nil ésse sciebam, Clínia.
Agedúm vicissim, Sýre, dic quae illast áltera.
SY. Addúcimus tuam Bácchidem. CLIT. Hem! quid Bácchidem?
Ého sceleste, quo íllam ducis? SY. Quó ego illam? ad nos scílicet.
CLIT. Ád patremne? SY. Ad eum ípsum. CLIT. O hominis ínpudentem audáciam! SY. Heus:
Nón fit sine períclo facinus mágnum nec memorábile.
CLIT. Hóc vide, in mea víta tu tibi laúdem is quaesitúm, scelus?
Úbi si paullulúm modo quid te fúgerit, ego périerim.
Quíd illo facias? SY. Át enim. CLIT. Quid enim? SY. Sí sinas, dicám. CLIN. Sine.
CLIT. Síno. SY. Ita res est haéc nunc, quasi cum ....
CLIT. Quás, malum! ambagés mihi
Nárrare occipít? CLIN. Syre, verum hic dícit, mitte: ad rém redi.
SY. Énimvero reticére nequeo: múltimodis iniúrius,
Clítipho, es neque férri potis es. CLIN. Aúdiundum hercle ést: tace.
SY. Vís amare, vís potiri, vís quod des illi éffici:

V. 66. *Ut fácile scias.*
V. 72. *Heus tu.*
V. 73. *et commemorábile.*
V. 76. *Quíd illa facias? SY. Át enim. CLIT. Quid enim? SY. Sí sinis, dicó. CLIN. Sine.*
V. 80. *Clítipho, neque férri potis es. CLIN. Aúdiundum hercle ést, tace.*

V. 68. SCIEBAM: Quod timebas.

Túum esse in potiundó periclum nón vis: haud stulté sapis:
Sí quidem id saperest, vélle te id quod nón potest contíngere.
Aút haec cum illis súnt habenda autílla cum his mitténda sunt.
Hárum duarum cóndicionum núnc utram malís, vide:
Étsi hoc consiliúm, quod cepi, réctum esse et tutúm scio.
Nam áput patrem tua amíca tecum síne metu ut sit, cópiast:
Túm quod illi argentum és pollicitus, eádem hac inveniám via:
Quód ut efficerem, orándo surdas iam aúris reddiderás mihi.
Quíd aliud tibi vís? CLIT. Si quidem hoc fit. SY. Sí quidem, experiundó scies.
CLIT. Áge age, cedo istuc tuúm consilium, quíd id est? SY. Adsimulábimus
Túam amicam huius ésse. CLIT. Pulcre: cédo quid hic faciét sua?
Án ea quoque dicétur huius, si úna haec dedecori ést parum?
SY. Ímmo ad tuam matrem ábducetur. CLIT. Quíd eo? SY. Longumst, Clítipho,
Sí tibi narrem, quámobrem id faciam: véra caussa est. CLIT. Fábulae.
Níl satis firmi vídeo, quamobrem accípere hunc mi expediát metum.
SY. Máne, habeo aliud, si istúc metuis: quod ámbo confiteámini
Síne periclo esse. CLIT. Huíus modi, obsecro, áliquid reperi. SY. Máxume.
Ibo ób viam hinc: dicam út revortantúr domum. CLIT. Hem!

V. 86. *Étsi consilium hóc, quod cepi.*
V. 90. *Quíd alid tibi vis? CLIT. Síquidem hoc fiet.*
V. 94. *déducetur.*
V. 97. *SY. Máne, habeo aliud, si íste est metus, quod ámbo confiteamini.*
V. 99. *Ibo óbviam huic; dicam, út revortatúr domum.*

Quid díxti? SY. Ademptum tíbi iam faxo omném metum,
In aúrem utramvis ótiose ut dórmias.
CLIT. Quid ágo nunc? CLIN. Tunc? quíd boni est ....
CLIT. Syre, díc modo
Verum. SY. Áge modo: hodie séro ac nequidquám voles.
CLIN. Datúr, fruare dúm licet: nam néscias
Eius sít potestas pósthac an nunquám tibi.
CLIT. Syre, ínquam. SY. Perge pórro, tamen istúc ago.
CLIT. Verum hércle istuc est: Sýre, Syre, inquam, heus-heús, Syre!
SY. Concáluit: quid vis? CLIT. Rédi, redi. SY. Adsum, díc quid est?
Iam hoc quóque negabis tíbi placere. CLIT. Immó, Syre,
Et mé et meum amorem et fámam permittó tibi.
Tu es iúdex: ne quid áccusandus sís, vide.
SY. Ridículum est, te istuc me ádmonere, Clítipho,
Quasi istíc minor mea rés agatur quám tua.
Hic sí quid nobis fórte adversi evénerit,
Tibi erúnt parata vérba: huic homini vérbera.
Quaprópter haec res neútiquam neclectuíst mihi:
Set istúnc exora, ut suam ésse adsimulet. CLIN. Scílicet.
Factúrum me esse: in eúm iam res rediít locum,
Ut sit necessus. CLIT. Mérito te amo, Clínia.
CLIN. Verum ílla ne quid títubet. SY. Perdoctást probe.
CLIN. At hóc demiror, qui tam facile pótueris
Persuádere illi, quae solet quos spérnere!
SY. In témpore ad eam véni, quod rerum ómniumst

V. 102. *quód boni —.*
V. 104—106. *Di dánt, fruare, dúm licet: nam néscias — CLIT. Syre ínquam. SY. Perge pórro, tamen istúc ago. CLIN. Eius sit potestas pósthac an numquám tibi.*
V. 111. *Tu es ínlex.*
V. 113. *Quasi istic mea res minor agatur, quám tua.*
V. 116. *Quaprópter haec res ne útiquam neglectu ést mihi.*
V. 118. *Factúrum me esse: in eúm res rediit iám locum.*
V. 119. *Ut sit necessum.*

Primúm: nam quemdam mísere offendi mílitem
Eius nóctem orantem: haec árte tractabát virum,
Ut íllius animum cúpidum inopia incénderet:
Eadémque ut esset áput te hoc quam gratíssumum.
Set heús tu, vide sis, né quid inprudéns ruas:
Patrém novisti ad hás res quam sit pérspicax:
Ego te aútem novi, quam ésse soleas ínpotens:
Invérsa verba, evérsas cervicés tuas,
Gemitús, screatus, tússis, risus ábstine.
CLIT. Laudábis. SY. Vide sis. CLIT. Tútemet mirábere.
SY. Set quám cito sunt cónsecutae múlieres!
CLIT. Ubi súnt? cur retines? SY. Iám nunc haec non ést tua.
CLIT. Scio, áput patrem: at nunc ínterim. SY. Nihiló magis.
CLIT. Sine. SY. Nón sinam, inquam. CLIT. Quaéso paullispér. SY. Veto.
CLIT. Saltém salutare. SY. Ábeas, si sapiás. CLIT. Eo. Quid istíc? SY. Manebit. CLIT. O hóminem felicem! SY. Ámbula.

V. 124. *num miserum quéndam offendi ibi mílitem.*

V. 124. NAM QUENDAM MISERE: MISERE, nimis: quia nimium non bonum. Alibi: *Eam misere amat.*

V. 127. EADEMQUE UT ESSET APUD TE HOC QUAM GRATISSUMUM: EADEMQUE antique posuit pro una.

V. 131. INVERSA VERBA, EVERSAS CERVICES TUAS: INVERSA ambigua, figurata: EVERSAS deiectas.

ACTUS SECUNDI SCAENA QUARTA.

BACCHIS. ANTIPHILA. CLINIA. SYRUS.

BA. Édepol te, mea Antíphila, laudo et fórtunatam iúdico:
Íd quom studuisti, ísti formae ut móres consimilés forent:
Mínumeque, ita me dí ament, miror sí te sibi quisque éxpetit.
Nám mihi quale ingénium haberes, fúit indicio orátio.
Ét quom egomet nunc mécum in animo vítam tuam consídero,
Ómniumque adeó vostrarum, vólgus quae abs se ségregant:
Ét vos esse istíus modi, et nos nón esse, haud mirábilest.
Nam éxpedit bonás esse vobis: nós, quibuscum est res, nón sinunt:
Quíppe forma inpúlsi nostra nós amatorés colunt.
Haéc ubi inminúta est, illi súum animum alio cónferunt.
Nísi si prospectum ínterea aliquid ést, desertae vívimus:
Vóbis cum uno sémel ubi aetatem ágere decretúmst viro:
Cuíus mos maxumést consimilis vóstrum, hi se ad vos ádplicant:
Hóc beneficio utríque ab utrisque véro devincimini,
Út nunquam ulla amóri vestro incídere possit cálamitas.
ANT. Néscio alias: mé quidem semper scio fecisse sédulo,

V. 8. *Nam éxpedit bonís esse vobis.*
V. 10. *Haéc ubi inmutáta est.*
V. 11. *Nísi prospectum intérea a nobis ést, desertae vívimus.*

Út ex illius cónmodo meum cónpararem cómmodum.
CL. Ah!
Ergó, mea Antiphila, tú nunc sola réducem me in patriám facis.
Nam dum ábs te absum, omnes mihi labores fuére, quos cepí, leves:
Praetérquam tui caréndum quod erat. SY. Crédo. CL. Syre, vix súffero.
Hoccíne me miserum nón licere meó modo ingeniúm frui?
SY. Immo, út patrem tuum vídi esse habitum, díu etiam durás dabit.
BAC. Quisnam híc adulescens ést, qui intuitur nós? ANT. Ah, retine me, óbsecro.
BAC. Amábo, quid tibi ést? ANT. Disperii, périi misera. BAC. Quíd stupes,
Antíphila? ANT. Videon Clíniam an non? BAC. Quém vides? CL. Salve, ánime mi.
ANT. O mi éxspectate Clínia, salve. CL. Út vales?
ANT. Salvóm venisse gaúdeo. CL. Teneóne te,
Antíphila, maxume ánimo exoptatám meo?
SY. Ite íntro: nam vos iám dudum exspectát senex.

V. 22. *Immo, út patrem tuum vídi, partes díu etiam durás dabit.*
V. 27. *Salvum ádvenisse gaúdeo.*

V. 22. DIU ETIAM DURAS DABIT: Hoc est, durum se praebebit, vel absolute, DURAS, ut dicitur: *Bonas ei dedit*, vel *dabit poenas*. Cicero: *Quam primum adveniens dedisti*, et in Verrinis: *Verum illa est prae* * * *.

ACTUS TERTI SCAENA PRIMA.

CHREMES. MENEDEMUS.

CH. Lucíscit hoc iam: césso pultare óstium
Vicíni? primum e me út sciat sibi fílium
Rediísse: etsi adulescéntem hoc nolle intéllego.
Verúm, quom videam míserum hunc tam excruciárier
Eius ábitu: celem tam ínsperatum gaúdium,
Quom illí pericli níhil ex indició siet?
Haud fáciam. Nam, quod pótero, adiutabó senem.
Item ut fílium meum amico atque aequalí suo
Video ínservire et sócium esse in negótiis:
Nos quóque senes est aéquom senibus óbsequi.
MEN. Aut égo profecto ingénio egregio ad míserias
Natús sum, aut illud fálsumst, quod volgo aúdio
Dicí, diem adimere aégritudinem hóminibus.
Nam míhi quidem cotídie augescít magis
De fílio aegritúdo et, quanto diutius
Abést, magis cupio tánto et magis desídero.
CH. Set ipsúm foras egréssum video: ibo, ádloquar.
Menedéme, salve: núntium adportó tibi,
Cuius máxume te fieri participém cupis.
MEN. Num quídnam de gnató meo audistí, Chreme?
CH. Valet átque vivit. MEN. Ubinamst quaeso? CH. Aput mé domi.
MEN. Meus gnátus! CH. Sic est. MEN. Vénit! CH. Certe. MEN. Clínia

---

V. 2. *primum ex me.*
V. 11. *ad miseriam.*
V. 21. *Aput me hic domi.*

V. 7. NAM QUOD POTERO: QUOD pro quantum.

Meus vénit! CH. Dixi. MEN. Eámus, duc me ad eum, óbsecro.
CH. Non vólt te scire sé redisse etiam ét tuum
Conspéctum fugitat própter peccatum: hóc timet,
Ne túa duritia antíqua illa etiam adaúcta sit.
MEN. Non tu ei dixisti, ut éssem? CH. Non. MEN. Quamobrém, Chreme?
CH. Quia péssume istuc ín te atque in illum cónsulis,
Si té tam leni et vícto animo esse osténderis.
MEN. Non póssum: satis iam, sátis pater durús fui. CH. Ah!
Veheméns in utramque pártem, Menedeme, és nimis,
Aut lárgitate nímia aut parsimónia.
In eándem fraudem ex hác re atque ex illa íncides.
Primum ólim potius quám paterere fílium
Conmétare ad muliérculam, quae paúllulo
Tum erát contenta, cuíque erant grata ómnia,
Protérruisti hinc: éa coacta ingrátiis
Post ílla coepit víctum volgo quaérere.
Nunc quóm sine magno intértrimento nón potest
Habéri, quidvis dáre cupis. Nam ut tú scias,
Quam ea núnc instructa púlcre ad perniciém siet:
Primúm iam ancillas sécum adduxit plús decem,
Onerátas veste atque aúro: Satrapes si siet
Amátor, nunquam súfferre eius sumptús queat:
Nedúm tu possis. MEN. Éstne ea intus? CH. Sít rogas?
Sensí: nam unam ei coénam atque eius cómitibus
Dedí: quod si iterum míhi sit danda, actúm siet.
Nam ut ália omittam, pýtisando módo mihi,

V. 25. *Conspéctum fugitat: própter peccatum hóc timet.*
V. 29. *et vícto esse animo.*
V. 31. *Veheméns utramque in pártem.*
V. 43. *satrapa si siet.*

V. 39. NUNC SINE MAGNO INTERTRIMENTO NON POTEST: INTER et DE tantundem significant ad augmentum ostendendum. Hinc dicitur: *Interfectus.*

V. 46. SENSI: SENSI cum gemitu pronuntia.

V. 48. PYTISANDO: Expressis labris spuendo, dum saporem vini probat.

Quid víni absumpsit! Sic hoc dicens: Ásperum,
Pater, hóc est: aliud lénius sodés vide:
Relévi dolia ómnia, omnis sérias:
Omnís sollicitos hábui: atque haec úna nox.
Quid té futurum cénses, quem adsidue éxedent?
Sic mé di amabunt, út me tuarum míseritumst,
Menedéme, fortunárum. MEN. Faciat quód lubet:
Sumát, consumat, pérdat, decretúmst pati:
Dum illúm modo habeam mécum. CH. Si certúmst tibi
Sic fácere, illud permágni referre árbitror,
Ut né scientem séntiat te id sibi dare.
MEN. Quid fáciam? CH. Quidvis pótius quam quod cógitas,
Per álium quemvis út des: falli té sinas
Technís per servolum: étsi subsensi id quoque,
Illós ibi esse, id ágere inter se clánculum.
Syrus cum illo vestro cónsusurrant: cónferunt
Consília ad adulescéntis: et tibi pérdere
Taléntum hoc pacto sátius est, quam illó minam.
Non núnc de pecunia ágitur: set illud, quó modo
Minumó periclo id démus adulescéntulo.
Nam sí semel tuum ánimum ille intelléxerit,
Prius próditurum té tuam vitam ét prius
Pecúniam omnem, quam ábs te amittas fílium: hui!
Quantám fenestram ad néquitiem pateféceris.
Tibi aútem porro ut nón sit suave vívere.
Nam déteriores ómnes sumus licéntia.
Quod cuíque cumque inciderit in mentém, volet:
Neque íd putabit právom an rectum sit, quód petet.

V. 52. *Omnís sollicitos hábuit.*
V. 72. *Quantam éii fenestram.*
V. 75. 76. *[Quod cumque inciderit in mentem volet: neque id Putabit pravom an rectum sit, quod petet.]*

V. 50. PATER: Et hoc ei displicet, quod cum meretrix patrem appellet.

V. 54. AMABUNT: AMABUNT pro ament.

V. 70. PRIUS PRODITURUM TE TUAM VITAM ET PRIUS PECUNIAM OMNEM: Minor est pecunia, quam vita: sed in oratione potiora nobis sunt, de quibus agitur.

Tu rém perire et ípsum non poteris pati.
Dare dénegaris: íbit ad illud ílico,
Quo máxume aput te sé valere séntiet:
Abitúrum se abs te esse ílico minitábitur.
MEN. Vidére vera atque íta, uti res est, dícere.
CH. Somnum hércle ego hac nocte óculis non vidí meis,
Dum id quaéro, tibi qui fílium restituerem.
MEN. Cedo déxtram: porro té idem oro ut faciás, Chreme.
CH. Parátus sum. MEN. Scin, quíd nunc facere té volo?
CH. Dic. MEN. Quód sensisti illós me incipere fállere,
Id út maturent fácere: cupio illí dare,
Quod vólt: cupio ipsum iám videre. CH. Operám dabo:
Syrus ést prehendendus átque adhortandús mihi.
A mé nescio quis éxit: concede hínc domum,
Ut né nos inter nós congruere séntiant.
Paullulúm negoti mi óbstat: Simus ét Crito
Vicíni nostri hic ámbigunt de fínibus:
Me cépere arbitrum: íbo ac dicam, ut díxeram
Operám daturum me, hódie non posse iís dare.
Contínuo hic adero. MEN. Ita quaéso: di vostrám fidem!
Ita cónparatam esse hóminum naturam ómnium,
Aliéna ut melius vídeant et diiúdicent,
Quam súa? an eo fit, quia ín re nostra aut gaúdio
Sumus praépediti nímio aut aegritúdine?
Hic míhi nunc quanto plús sapit, quam egomét mihi?
CH. Dissólvi me: otiósus, operam ut tíbi darem.

V. 81. *Vidére verum, atque íta uti res est, dícere.*
V. 84. *porro te óro idem ut faciás, Chreme.*
V. 89—91. Bentleius reiecit ad finem scaenae.
V. 91. *Ne nós inter nos cónsentire séntiant.*
V. 92. *Paulum hóc negoti mi óbstat.*
V. 96. *Contínuo hic adsum.*
V. 99. *Quam súa? an eo fit, quía re in nostra aut gaúdio.*

V. 81. VIDERE VERA: VERA utilia. Salustius ***.
V. 89. SYRUS EST PREHENDENDUS ATQUE ADHORTANDUS MIHI: PREHENDENDUS deest *ad:* sed ideo praetermisit, quia dicturus erat ADHORTANDUS.

ACTUS TERTI SCAENA SECUNDA.

SYRUS. CHREMES.

SY. Hac íllac circumcúrsa, inveniendúmst tamen
Argéntum: intendenda ín senem est fallácia.
CH. Num mé fefellit hósce id struere? vídelicet
Ille Clíniaï sérvos tardiúsculust:
Idcírco huic nostro tráditast província.
SY. Quis hic lóquitur? perii, númnam haec audivít?
CH. Syre. SY. Hem.
CH. Quid tu ístic? SY. Recte equidém: set te mirór, Chreme,
Tam máne, qui heri tántum biberis. CH. Níl nimis.
SY. Nil, nárras? visa vérost, quod dici solet,
Aquilae senectus. CH. Heía. SY. Mulier cómmoda et
Facéta haec meretrix. CH. Sáne. SY. Idem visa ést tibi?
Et quidem hércle forma lúculenta. CH. Síc satis.
SY. Ita nón ut olim, sét uti nunc sané bona:
Minuméque miror, Clínia hanc si déperit:
Set habét patrem quemdam ávidum miserum atque áridum,
Vicínum hunc: nostin? át quasi is non dívitiis
Abúndet, gnatus éius profugit ínopia.
Scis ésse factum, ut díco? CH. Quid ego nésciam?
Hominém pistrino dignum? SY. Quem? CH. Istunc sérvolum
Dico ádulescentis. SY. Sýre, tibi timuí male.

V. 1. 2. *inveniendum és tamen, Argéntum.*
V. 7. *SY. recte. equidém te demirór, Chreme.*
V. 11. *Facéta haec meretrix. CH. Sáne idem visa ést mihi.*
V. 18. *Quid ego ní sciam?*

CH. Qui pássus est id fíeri? SY. Quid facerét? CH. Rogas?
Aliquíd reperiret, fíngeret fallácias:
Unde ésset adulescénti amicae quód daret:
Atque húnc difficilem invítum servarét senem.
SY. Garrís. CH. Haec facta ab íllo oportebát, Syre.
SY. Eho quaéso, laudas quí heros fallunt? CH. Ín loco
Ego véro laudo. SY. Récte sane. CH. Quíppe qui
Magnárum saepe id rémedium aegritúdinum est:
Iam huíc mansisset únicus gnatús domi.
SY. Iocón an serio íllaec dicat, néscio:
Nisi míhi quidem addit ánimum, quo lubeát magis.
CH. Et núnc quid exspectát, Syre? an dum hinc dénuo
Abeát, quom tolerare húius sumptus nón queat?
Nonne ád senem aliquam fábricam fingit? SY. Stólidus est.
CH. At te ádiutare opórtet adulescéntuli
Caussá. SY. Facile equidem fácere possum, sí iubes:
Etenim quo pacto id fíeri solcat, cálleo.
CH. Tanto hércle melior. SY. Nón est mentirí meum.
CH. Fac érgo. SY. At heus tu, fácito dum eadem haec mémineris,
Si quíd huius simile fórte aliquando evénerit,
Ut súnt humana, túus ut faciat fílius.
CH. Non úsus veniet, spéro. SY. Spero hercle égo quoque:
Neque eó nunc dico, quó quidquam illum sénserim:
Set sí quid, ne quid: quaé sit eius aetás vides.
Et ne égo te, si usus véniat, magnificé, Chreme,
Tractáre possim. CH. De ístoc, quom usus vénerit,
Vidébimus quid ópus sit: nunc istúc age.
SY. Numquám commodius únquam herum audiví loqui,
Nec quóm malefacerem, créderem mi inpúnius
Licére. Quisnam a nóbis egreditúr foras?

V. 29. *Huic iám mansisset.*
V. 30. *ille haec dicat.*
V. 33. *Abigát, cum tolerare íllius sumptus nón queat.*
V. 49. *Nec cúm malefacere créderem mi inpúnius.*

V. 27. QUIPPE QUI: Parelcon: abundat QUI.

ACTUS TERTI SCAENA TERTIA.

CHREMES. CLITIPHO. SYRUS.

CH. Quíd istuc quaeso? quí istic mos est, Clítipho? Itane fíeri oportet?
CL. Quíd ego feci? CH. Vídine ego te módo manum in sinum huíc meretrici
Ingerere? SY. Acta haec rés est: perii. CL. Méne? CH. Hisce oculis, né nega:
Facis ádeo indigne iniúriam illi, quí non abstineás manum:
Nam istaéc quidem contumélia est:
Hóminem amicum récipere ad te atque éius amicam súbagitare:
Vél heri in vino, quám inmodestus fuísti? SY. Factum. CH. Quám molestus!
Út equidem, ita me dí ament, metui quíd futurum dénique esset!
Nóvi ego amantium ánimum: advertunt gráviter quae non cénseas.
CL. At míhi fides aput húnc est, nil me istíus facturúm, pater.
CH. Ésto: at certe cóncedas hinc áliquo ab ore eorum áliquantisper.

V. 3. *Ínserere?*
V. 6. *Súbigitare.*
V. 9. *Nóvi ego amantis: ánimum advertunt gráviter, quae non cénseas.*
V. 10. *Át fides mi aput húnc est, nil me istíus facturúm, pater.*
V. 11. *Ésto: at certe ut hínc concedas áliquo ab ore eorum áliquantisper.*

Múlta fert lubído: ea facere próhibet tua praeséntia.
Égo de me facio cóniecturam: némost meorum amícorum hodie,
Apút quem expromere ómnia mea occúlta, Clitipho, aúdeam:
Aput álium prohibet dígnitas: aput álium ipsius factí pudet,
Ne inéptus, ne protérvos videar: quód illum facere crédito.
Set nóstrum est intellégere, utcumque atque úbicumque opus sit, óbsequi.
SY. Quíd istic narrat? CL. Périi. SY. Clitipho, haéc ego praecipió tibi,
Hóminis frugi et témperantis fúnctus officiúm. CL. Tace sodes.
SY. Récte sane. CH. Sýre, pudet me. SY. Crédo: neque id iniúria: quin
Míhi molestumst. CL. Pérgis hercle. SY. Vérum, dico quód videtur.
CL. Nón accedam ad íllos? CH. Eho quaeso, úna accedundí via est.
SY. Áctumst: hic prius se índicarit, quám ego argentum effécero.
Chremé, vin tu homini stúlto mi auscultáre? CH. Quid faciám? SY. Iube hunc
Abíre hinc aliquo. CL. Quó ego hinc abeam? SY. Quó lubet: da illís locum.
Abi deámbulatum. CL. Deámbulatum! quó? SY. Vah! quasi desít locus:
Abi sáne istac, istórsum, quovis. CH. Récte dicit: cénseo.

V. 12. *prohibet fácere.*
V. 13. *Dé me ego facio cóniecturam.*
V. 17. *Sed nóstrum est intellégere; atque utcumque, úbicumque opus est óbsequi.*
V. 20. *iniúria: quin*
V. 21. *Míhi molestum est. CL. Pérgin? SY. Hercle vérum dico, quód videtur.*
V. 22. *Nonne áccedam ad íllos?*

CL. Di te éradicent, Sýre, qui me hinc extrúdis. SY. At tu pól tibi
Istas pósthac conprimitó manus.
Cénsen vero? quíd illum porro crédis facturúm, Chreme,
Nísi eum, quantum tíbi opis di dant, sérvas, castigás, mones?
CH. Égo istuc curabo. SY. Átqui nunc, here, híc tibi adservándus est.
CH. Fíet. SY. Si sapiás: nam mihi iam mínus minusque obtémperat.
CH. Quíd tu? ecquid de illó, quod dudum técum egi, egistí, Syre? aut
Répperisti tibi quód placeat an nondum étiam? SY. De fallácia
Dícis? est: invéni nuper quámdam. CH. Frugi es: cédo quid est?
SY. Dícam: verum, ut áliud ex alio íncidit. CH. Quidnám, Syre?
SY. Péssuma haec est méretrix. CH. Ita vidétur. SY. Immo sí scias.
Váh! vide quod incéptet facinus. Fuít quaedam anus Corínthia
Híc: huic drachmárum argenti haec míle dederat mútuum.
CH. Quíd tum? SY. Ea mortuást. Reliquit fíliam adulescéntulam.
Éa relicta huic árraboni est pro íllo argento. CH. Intéllego.
SY. Hánc secum huc addúxit: ea quae est núnc aput uxorém tuam.

V. 28. 29. *CL. Di te éradicent, qui ístinc me extrudás, Syre. SY. At tú tibi istas pósthac comprimitó manus.*
V. 34. *Syre?*
V. 35. *Aút est, tibi quod pláceat, an nondum étiam? SY. De fallácia.*
V. 40. *Híc; huic drachumárum argenti haec mílle dederat mútuum.*
V. 43. *eam quae est núnc aput uxorém tuam.*

CH. Quid tum? SY. Cliniam órat, sibi uti id núnc det: illam illí tamen
Póst daturam míle nummum póscit. CH. Et poscít quidem. SY. Hui!
Dúbium id est? CH. Ego síc putavi: quíd nunc facere cógitas?
SY. Egone? ad Menedemum íbo: dicam hanc ésse captam ex Cária,
Dítem et nobilém: si redimat, mágnum inesse in eá lucrum.
CH. Érras. SY. Quid ita. CH. Pró Menedemo núnc ego tibi respóndeo:
Nón emo. SY. Quid ágis? optata lóquere. CH. Atqui non ést opus.
SY. Nón opus est? CH. Non hércle vero. SY. Quíd istuc, miror. CH. Iám scies.
SY. Máne, mane, quid est quód tam a nobis gráviter crepucrúnt fores?

V. 44—46. *CH. Quíd tum? SY. Cliniam órat, sibi ut id núnc det: illa illí tamen*
Póst datum iri mílle numum praés sit. CH. et praes sít quidem? SY. Hui,
Dúbium id est? ego síc putavi. CH. quíd nunc facere cógitas?
V. 48. *mágnum esse in ea ré lucrum.*
V. 50. *quid áïs?*
V. 51. *SY. Nón est opus? CH. non hércle vero. SY. Quí istuc, miror. CH. iám scies.*

ACTUS QUARTI SCAENA PRIMA.

SOSTRATA. CHREMES. NUTRIX. SYRUS.

SOS. Nisi me ánimus fallit, híc profecto est ánulus, quem ego súspicor:
Is, quícum exposita est gnáta. CH. Quid volt síbi, Syre, haec orátio?
SOS. Quid est? ísne tibi vidétur? NUT. Dixi equidem, úbi mi ostendisti, ílico,
Eum ésse. SOS. At ut satis cóntemplata módo sis, mea nutríx. NUT. Satis.
SOS. Abi núnc ïam intro: atque ílla si iam láverit, mihi núntia:
Hic égo virum interea ópperibor. SY. Té volt: videas quíd velit:
Nescío quid tristisést: non témerest: tímeo quid sit. CH. Quíd siet!
Ne ista hércle magno iám conatu mágnas nugas díxerit.
SOS. Ehem mí vir. CH. Ehem mea úxor. SOS. Te ipsum quaéro. CH. Loquere quíd velis.
SOS. Prímum hoc te oro, né quid credas me ádversum edictúm tuum
Fácere esse ausam. CH. Vín me istuc tibi, etsi íncredibilest, crédere?
Crédo. SY. Nescio quíd peccati pórtat haec purgátio.
SOS. Méministin me esse grávidam et mihi te máxumo opere edícere,

---

V. 4. *at satis ut cóntemplata.*
V. 7. *métuo, quid sit.*
V. 13. *Méministin me grávidam, et mihi te máxumo opere edícere.*

Sí puellam párerem, nolle tólli? CH. Scio quid féceris.
Sústulisti. SOS. Síc est factum. SY. Dómina, ergo herus damno aúctus est.
SOS. Mínume: set erat híc Corinthia ánus, haud inpura: eí dedi
Éxponendam. CH. O Iúppiter, tantam ésse in animo inscítiam!
SOS. Périi: quid ego féci? CH. At rogitas? SOS. Sí peccavi, mí Chreme,
Ínsciens feci. CH. Íd equidem ego, si tú neges, certó scio,
Te ínscientem atque ínprudentem dícere ac facere ómnia:
Tót peccata in hác re ostendis: nám iam primum, sí meum
Ínperium exsequí voluisses, ínteremptam opórtuit:
Nón simulare mórtem verbis, re ípsa spem vitaé dare.
Át id omitto: mísericordia, ánimus maternús: sino.
Quám bene vero abs té prospectum est! quíd voluisti? cógita.
Némpe anui illi pródita abs te fília est pláníssume,
Pér te vel uti quaéstum faceret vél uti venirét palam.
Crédo, id cogitásti: Quidvis sátis est, dum vivát modo.
Quíd cum illis agás, qui neque ius néque bonum atque acquóm sciunt.
Mélius, peius: prósit, obsit: níl vident, nisi quód lubet.
SOS. Mí Chreme, peccávi, fateor, víncor: nunc hoc te óbsecro.
Quánto tuus est ánimus natu grávior, ignoscéntior,
Út meae stultitiae ín iustitia tuá sit aliquid praésidi.
CH. Scílicet equidem ístuc factum ignóscam: verum, Sóstrata,

V. 15. *Sústulisti. SY. sic est factum: mínor ergo erus damno aúctus est.*
V. 26. *Némpe illi anui.*
V. 29. *Quíd cum illisce agás.*
V. 32. *Quánto tu me es ánnis gravior, tánto es ignoscéntior.*
V. 33. *Út meae stultitiaé iustitia túa sit aliquid praésidi.*

Mále docet te méa facilitas múlta: set istuc quídquid est,
Quá hoc occeptumst caússa, loquere. SOS. Ut stúltae et miserae omnés sumus
Réligiosae, quom éxponendam dó illi, de digito ánulum
Détraho: et eum díco ut una cúm puella expóneret,
Sí moreretur, ne éxpers partis ésset de nostrís bonis.
CH. Istuc recte: cónservasti té atque illam. SOS. Is hic est ánulus.
CH. Únde habes? SOS. Quam Bácchis secum addúxit adulescéntulam. SY. Hem!
CH. Quíd illa narrat? SOS. Éa lavatum dum ít, servandum míhi dedit.
Ánimum non advórti primum: sét postquam aspexi, ílico
Cógnovi: ad te exsílui. CH. Quid nunc súspicare aut ínvenis
De ílla? SOS. Nesció, nisi ex ipsa quaéras, unde hunc hábuerit,
Sí potis est reperíri. SY. Interii: plús spei video, quám volo:
Nóstra est, si ita est. CH. Vívitne illa, cuí tu dederas? SOS. Néscio.
CH. Quíd renuntiávit olim? SOS. Fécisse id quod iússeram.
CH. Nómen mulieris cedo quod sit, út quaeratur. SOS. Phíltere.
SY. Ípsa est. Mirum ní illa salva est, ét ego perii. CH. Sóstrata.
Séquere me intro. SOS. Ut praeter spem evénit! quam timuí male,
Né nunc animo ita ésses duro, ut ólim in tollendó, Chreme.
CH. Nón licet hominem ésse saepe ita út volt, si res nón sinit:
Núnc ita tempus ést mi ut cupiam fíliam: olim níl minus.

V. 36. *Quá hoc occeptumst caúsa, eloquere.*
V. 40. *SOS. hic is est ánulus.*
V. 42. *Quíd ea narrat?*
V. 49. *Nómen mulierí cedo quod sit.*
V. 51. *Séquere me intro hac.*
V. 54. *Núnc ita tempus fért, mi ut cupiam filiam; olim níl minus.*

ACTUS QUARTI SCAENA SECUNDA.

SYRUS.

Nisi me ánimus fallit, haúd multum a me áberit infortúnium:
Ita hác re in angustum óppido nunc meaé coguntur cópiae,
Nisi áliquid video, ne ésse amicam hanc gnáti resciscát senex.
Nam quód de argento spérem aut posse póstulem me fállere,
Nihil ést: triumpho, sí licet me látero tecto abscédere.
Cruciór, bolum tantúm mi ereptum tám desubito e faúcibus.
Quid agam? aút quid conminíscar? ratio de íntegro incundást mihi.
Nil tám difficilest, quín quaerendo invéstigari póssiet.
Quid si hoc núnc sic incipiám? nihil est, quid, sí sic? tantundem égero.
At síc opinor: nón potest: immo óptume: euge! habeo óptumam.
Retraham hércle opinor ád me idem illud fúgitivom argentúm tamen.

V. 1. *Nisi ánimus fallit, haút permultum a me áberit infortúnium.*
V. 3. *Nisi áliqua video, ne ésse amicam hanc gnáti resciscát senex.*
V. 6. *Cruciór bolum mihi tántum ereptum tám desubito e faúcibus.*
V. 9. *Quid, si kóc nunc sic incípiam? nihil est, quíd, si sic? tantúndem ago.*

ACTUS QUARTI SCAENA TERTIA.

CLINIA. SYRUS.

CL. Nullá mihi res posthác potest iam intérvenire tánta,
Quae mi aégritudinem ádferat: tanta haéc lactitia obórta est.
Dedó patri me núnc ïam, ut frugálior sim quám volt.
SY. Nil mé fefellit: cógnita est, quantum aúdio huius vérba.
Istúc tibi ex senténtia tua óbtigisse laétor.
CL. O mí Syre, audisti óbsecro? SY. Quid ní? qui usque una adfúerim?
CL. Cui aéque audisti cónmode quidquam évenisse? SY. Núlli.
CL. Atque íta me di ament, út ego nunc non tám meapte caússa
Laetór, quam illius: quam égo scio esse honóre quovis dignam.
SY. Ita crédo: set nunc, Clínia, age, da té mihi vicíssim:
Nam amíci quoque res ést videnda, in tútum ut conlocétur.
Ne quíd de amica núnc senex. CL. O Iúppiter! SY. Quiésce.
CL. Antíphila mea nubét mihi. SY. Sicíne mi interloquére?
CL. Quid fáciam, Syre mi? gaúdeo: fer mé. SY. Fero hercle véro.

V. 7. *Cuiquam aéque audisti cómmode quicquam évenisse? SY. núlli.*
V. 11. *Nam amici quoque res, ést videndum, in túto ut conlocétur.*

CL. Deórum vitam aptí sumus. SY. Frustra óperam opinor súmo.
CL. Loquere: aúdio. SY. At iam hoc nón ages. CL. Agám. SY. Videndum est, ínquam,
Amíci quoque res, Clínia, tui in túto ut conlocétur.
Nam sí nunc a nobís abis et Bácchidem hic relínquis,
Senéx resciscet ílico esse amícam hanc Clitiphónis:
Si abdúxeris, celábitur itidem, út celata adhúc est.
CL. At enim ístoc nihil est mágis, Syre, meis núptiis advórsum:
Nam quo óre adpellabó patrem? Tenés quid dicam? SY. Quíd ni?
CL. Quid dícam? quam caussam ádferam? SY. Quin nólo mentiáre.
Apérte, ita ut res sése habet, narráto. CL. Quid aïs? SY. Iúbeo
Illám te amare et vélle uxorem: hanc ésse Clitiphónis.
CL. Bonam átque iustam rem óppido inperás et factu fácilem:
Et scílicet iam mé hóc voles patrem éxorare, ut célet
Senem vóstrum. SY. Immo, ut rectá via rem nárret ordine ómnem. CL. Hem!
Satin sánus es aut sóbrius? Tu quídem illum plane pródis.
Nam quí ille poterit ésse in tuto? díc mihi.
SY. Huíc equidem consílio palmam do: híc me magnifice éfero,
Quí vim tantam in me ét potestatem hábeam tantae astútiae,
Véra dicendo út eos ambos fállam: ut quom narrét senex
Vóster nostro esse ístam amicam gnáti, non credát tamen.
CL. Át enim spem istoc pácto rursum núptiarum omnem éripis:
Nám dum amicam hanc méam esse credet, nón conmittet fíliam.

V. 19. *Nostér resciscet ílico esse amícam hanc Clitiphónis.*
V. 21. *meis núptiis.*
V. 24. *Apérte, ita ut res sése habet, narráre — CL. quid aïs? SY. júbeo.*

Tú fortasse quíd me fiat párvi, dum illi cónsulas.
SY. Quíd, malum, me aetátem censes vélle id adsimulárier?
Únus est diés, dum argentum erípio: pax: nihil ámplius.
CL. Tántum sat habes? quíd tum quaeso, si hóc pater rescíverit?
SY. Quíd si redeo ad íllos, qui aiunt: quíd si nunc caelum ruat?
CL. Métuo quid agam. SY. Métuis? quasi non éa potestas sít tua,
Quó velis in témpore ut te exsólvas, rem faciás palam.
CL. Áge, age, traducátur Bacchis. SY. Optume, ipsa exít foras.

V. 37. *Tú fors quid me fíat parvi péndis, dum illi cónsulas.*

ACTUS QUARTI SCAENA QUINTA.

CHREMES. SYRUS.

CH. Ita mé di amabunt, út nunc Menedemí vicem
Miserét me, tantum dévenisse ad eúm mali.
Illáncine mulierem álere cum illa fámilia?
Etsí scio, hosce aliquót dies non séntiet:
Ita mágno desidério fuit ei fílius:
Verum úbi videbit tántos sibi sumptús domi
Cotídianos fieri, nec fierí modum,
Optábit rursum ut ábeat ab se fílius.
Syrum óptume eccum. SY. Césso hunc adorirí? CH. Syre. SY. Hem.
CH. Quid ést? SY. Te mi ipsum iám dudum optabám dari.
CH. Vidére egisse iám nescio quid cúm sene.
SY. De illó quod dudum? Dictum ac factum réddidi.
CH. Bonán fide? SY. Bona hércle. CH. Non possúm pati
Quin tíbi caput demúlceam: accede húc, Syre:
Faciám boni tibi áliquid pro ista re, ác lubens.
SY. At sí scias quam scíte in mentem vénerit.
CH. Vah! glóriare evénisse ex senténtia?
SY. Non hércle vero, vérum dico. CH. Díc quid est?
SY. Tui Clítiphonis ésse amicam hanc Bácchidem
Menedémo dixit Clínia, et ea grátia
Secum ádduxisse, né tu id persentísceres.

V. 5. *[Ita magno desiderio fuit ei filius.]*
V. 7. *Cotídiano fieri, nec fierí modum.*
V. 10. *CH. Quid ést? SY. te mi ipsum iám dudum exoptó dari.*
V. 13. *CH. Bonán fide? SY. bona. CH. hércle non possúm pati.*
V. 21. *Se eam tráduxisse, né tu id persentísceres.*

CH. Probé. SY. Dic sodes. CH. Nímium, inquam. SY. Immo, sí scias.
Set pórro ausculta, quód superest fallácíae.
Sese ípse dicit tuám vidisse fíliam:
Eius síbi conplacitam fórmam, postquam aspéxerit.
Hanc cúpere uxorem. CH. Módone quae inventást? SY. Eam.
Et quídem iubebit pósci. CH. Quamobrem istúc, Syre?
Nam prórsum nihil intéllego. SY. Vah, tárdus es.
CH. Fortásse. SY. Argentum dábitur ei ad núptias,
Aurum átque vestem, quí, tenesne? CH. Cónparet?
SY. Id ípsum. CH. At ego illi néque do neque despóndeo.
SY. Non? quámobrem? CH. Quamobrem? mé rogas? homini? SY. Út lubet.
Non égo dicebam in pérpetuum illam illi út dares,
Verum út simulares. CH. Nón meast simulátio:
Ita tu ístaec tua miscéto, ne me admísceas.
Egon, cuí daturus nón sum, ut ei despóndeam?
SY. Credébam. CH. Minume. SY. Scíte poterat fíeri:
Et ego hóc, quia dudum tú tanto opere iússeras,
Eo coépi. CH. Credo. SY. Céterum equidem istúc, Chreme,
Aequí bonique fácio. CH. Atqui quam máxume
Volo té dare operam ut fíat, verum aliá via.
SY. Fiát: quaeratur áliud, set illud quód tibi
Dixí de argento, quód ista debet Bácchidi,
Id núnc reddendumstílli: neque tu scílicet
Eo núnc confugies: quíd mea? num míhi datumst?
Num iússi? num illa oppígnerare fíliam
Meám me invito pótuit? verum illúd, Chreme,

V. 22. *SY. immo sic satis.*
V. 23. *Set pórro ausculta; quíd superest fallácíae est.*
V. 24. *Se deinde dicit tuám vidisse fíliam.*
V. 28. *Nam prórsus nihil intéllego. SY. vah, tárdus es.*
V. 32. *Nam quámobrem?*
V. 33. *Non égo dicebam sério, ut illam illi dares.*
V. 34. *CH. nón meumst simulatio.*
V. 36. *Ego cuí daturus nón sum, ut ei despóndeam.*
V. 40. *cum máxume.*
V. 47. *vere illúd, Chreme.*

Dicúnt: ius summum saépe summa est málitia.
CH. Haud fáciam. SY. Immo, aliis sí licet, tibi nón licet.
Omnés te in lauta et bene ácta parte députant.
CH. Quin égomet iam ad eam déferam. SY. Immo fílium
Iube pótius. CH. Quamobrem? SY. Quía enim in hunc suspíciost
Transláta amoris. CH. Quíd tum? SY. Quia vidébitur
Magis véri simile id ésse, quom hic illí dabit:
Et símul conficiam fácilius ego, quód volo.
Ipse ádeo adest: abi, écfer argentum. CH. Écfero.

V. 50. *Omnés te in lauta esse ét bene aucta ré putant.*

ACTUS QUARTI SCAENA SEXTA.

CLITIPHO. SYRUS.

CL. Nulla ést tam facilis rés, quin difficilís siet,
Quam invítus facias: vél me haec deambulátio,
Quam nón laboriósa, ad langnorém dedit!
Nec quídquam magis nunc métuo, quam ne dénuo
Miser áliquo extrudar hínc, ne accedam ad Bácchidem.
Ut té quidem omnes dí deae, quantum ést, Syre,
Cum istóc invento cúmque incepto pérduint:
Huiús modi mihi res sémper comminíscere,
Ubi me éxcarnufices. SY. Í tu hinc quo dígnus es:
Quam péne tua me pérdidit protérvitas!
CL. Vellem hércle factum: ita méritu's. SY. Meritu's? quó modo?
Ne me istúc ex te prius aúdivisse gaúdeo,
Quam argéntum haberes, quód daturus iám fui.
CL. Quid ígitur dicam tíbi vis? Abiistí, mihi
Amícam adduxti, quám non liceat tángere?
SY. Iam nón sum iratus: sét scin ubi nunc sít tibi
Tua Bácchis? CL. Aput nos. SY. Nón. CL. Ubi ergo. SY. Aput Clíniam.
CL. Perií. SY. Bono animo es: iam árgentum ad eam déferes,
Quod eí pollicitu's. CL. Gárris. Unde? SY. A tuó patre.
CL. Ludís fortasse me. SY. Ípsa re experíbere.
CL. Ne ego fórtunatus hómo sum: deamo té, Syre.
SY. Qua caússa id fiat, óbsecundato ín loco.
Set páter egreditur, cáve quidquam admirátus sis:
Quod ímperabit, fácito: loquitor paúcula.

V. 9. *Ubi me éxcarnufices. SY. íbin hinc quo dígnus es.*
V. 12. *Ne me ístuc prius ex te aúdivisse gaúdeo.*
V. 14. *Quid ígitur tibi vis dícam? adisti míhi manum.*
V. 22—23. *SY. Set páter egreditur. cáve quicquam admirátus sis, Qua caúsa íd fiat: óbsecundato in loco.*

ACTUS QUARTI SCAENA SEPTUMA.

CHREMES. CLITIPHO. SYRUS.

CH. Ubi Clítipho nunc est? SY. Éccum me, inque.
CL. Eccum híc tibi.
CH. Quid reí esset dixti huic? SY. Díxi pleraque ómnia.
CH. Cape hóc argentum ac défer. SY. I, quid stás, lapis?
Quin áccipis? CH. Cedo sáne. SY. Sequere hac me ócius.
Tu hic nós, dum eximus, ínterea opperíbere:
Nam níhil est illic quód moremur díutius.
CH. Minás quidem iam décem habet a me fília,
Quas hórtamentis ésse nunc ducó datas:
Hasce órnamentis cónsequentur álterae.
Porro haéc talenta dótis adposcént duo.
Quam múlta iniusta ac práva fiunt móribus!
Mihi núnc relictis rébus inveniúndus est
Aliquís, labore invénta mea cui dém bona.

V. 1. *CH. Ubi Clítipho nunc? SY. Éccum me, inque. CL. eccum híc tibi.*
V. 8. *Quas pró alimentis ésse nunc ducó datas.*
V. 10. *Porro haéc talenta dótis adposcét duo.*
V. 11. *Quam múlta, iusta iniústa, fiunt móribus?*

ACTUS QUARTI SCAENA OCTAVA.

CHREMES. MENEDEMUS.

MEN. Multo ómnium nunc mé fortunatíssumum
Factúm puto esse, gnáte, quom te intéllego
Resipísse. CH. Út errat. MEN. Té ipsum quaerebám,
Chreme:
Servá, quod in te est, fílium et me et fámiliam.
CH. Cedo quíd vis faciam? MEN. Invénisti hodie fíliam.
CH. Quid tum? MEN. Hánc sibi uxorém dari volt Clínia.
CH. Quaesó, quid tu hominis és? MEN. Quid est? CH.
Iamne oblítus es,
Intér nos quid sit dictum de fallácia,
Ut eá via abs te argéntum auferretúr? MEN. Scio.
CH. Éa rés nunc agitur ípsa. MEN. Quid narrás,
Chreme?
Immo haéc quidem, quae apút me est, Clitiphónis est
Amíca: ita aiunt. CH. Ét tu credis? MEN. Ómnia.
CH. Et illum áiunt velle uxórem, ut quom despónderis,
Des qui aúrum ac vestem atque ália, quae opus sunt,
cónparet.
MEN. Id ést profecto: id amícae dabitur. CH. Scílicet
Datúrum. MEN. Vah! frustrá sum igitur gavisús miser.
Quidvís tamen iam málo, quam hunc amíttere.
Quid núnc renuntiem ábs te responsúm, Chreme?

V. 1. *Multo ómnium me núnc fortunatíssumum.*
V. 6. *CH. Quid tum? MEN. hánc uxorem sibi dari volt Clínia.*
V. 7. *Quaesó, quid hominis és. MEN. quid? CH. iamne oblítus es.*
V. 12. 13. *Amíca. CH. ita aiunt: ét tu credis ómnia:*
Et illam áiunt velle uxórem, ut cum despónderim.
V. 16. *Datum íri. MEN. ah, frustra sum igitur gavisús miser.*

Ne séntiat me sénsisse atque aegré ferat.
CH. Aegré! nimium illi, Ménedeme, indulgés. MEN. Sine:
Incéptumst: perfice hóc mihi perpetuó, Chreme.
CH. Dic cónvenisse: egísse te de núptiis.
MEN. Dicám: quid deinde? CH. Mé facturum esse ómnia:
Generúm placere: póstremo etiam, sí voles,
Despónsam quoque esse dícito. MEN. Hem, istuc vólueram.
CH. Tanto ócius te ut póscat, et tu id, quód cupis,
Quam ocíssume ut des. MEN. Cúpio. CH. Ne tu própediem,
Ut istám rem video, istíus obsaturábere.
Set haéc utut sunt, caútim et paullatím dabis,
Si sápies. MEN. Faciam. CH. Abi íntro: vide quid póstulet.
Ego dómi ero, si quid mé voles. MEN. Sané volo.
Nam té scientem fáciam quidquid égero.

ACTUS QUINTI SCAENA PRIMA.

MENEDEMUS. CHREMES.

MEN. Égo me non tam astútum neque ita pérspicacem esse, id scio.
Sét hic adiutor méus et monitor ét praemonstratór Chremes,
Hóc mihi praestat: ín me quidvis hárum rerum cónvenit,
Quaé sunt dicta in stúltum, caudex, stípes, asinus, plúmbeus.
In illum nil potést: exsuperat eius stultitia haec ómnia.
CH. Ohe, iam desiné deos uxor grátulando obtúndere,
Túam esse inventam gnátam: nisi illos éx tuo ingenio iúdicas,
Út nil credas íntellegere, nísi idem dictumst cénties.
Sét interim quid illíc iam dudum gnátus cessat cúm Syro?
MEN. Quós aïs hominés, Chremes, cessáre? CH. Ehem, Menedeme, ádvenis?
Díc mihi, Cliniaé quae dixi núntiastin? MEN. Ómnia.
CH. Quíd aït? MEN. Gaudere ádeo coepit, quási qui cupiunt núptias.
CH. Áhaheh. MEN. Quid risísti? CH. Servi vénere in mentém Syri
Cálliditates. MEN. Itane? CH. Voltus quóque hominum fingít scelus.
MEN. Gnátus quod se adsimulat laetum, id dícis? CH. Id. MEN. Idem istúc mihi

---

V. 4. *Quaé sunt dictae in stúltum, caudex, stípes, asinus, plúmbeus.*
V. 10. *MEN. Quós ais homines céssare? CH. ehem, per témpus, Menedeme, ádvenis?*
V. 12. *CH. Quíd aït? MEN. gaudere ádeo occepit; quási qui cupiunt dúcere.*
V. 13. *Háhahe.*

Vénit in mentém. CH. Veterator. MEN. Mágis, si magis norís, putes
Íta rem esse. CH. Ain tu? MEN. Quín tu ausculta. CH. Máne: hoc prius scire éxpeto,
Quíd perdideris: nam úbi desponsam núntiasti fílio,
Cóntinuo iniecísse verba tíbi Dromonem scílicet,
Spónsae vestem, aurum, átque ancillas ópus esse, argentum út dares.
MEN. Nón. CH. Quid non? MEN. Non, ínquam. CH. Neque ipse gnátus? MEN. Nil prorsúm, Chreme.
Mágis unum etiam instáre, ut hodie cónficerentur núptiae.
CH. Míra narras: quíd Syrus meus? ne ís quidem quidquám? MEN. Nihil.
CH. Quámobrem? MEN. Nescio: équidem miror, qui ália tam plané scias.
Sét ille tuum quoqué Syrus idem míre finxit fílium,
Út ne paullulúm quidem suboleat ésse amicam hanc Clíniae.
CH. Quíd aïs? MEN. Mitto iam ósculari atque ámplexari: id níl puto.
CH. Quíd est quod ampliús simuletur? MEN. Váh! CH. Quid est? MEN. Audí modo:
Ést mihi ultumís conclave in aedibus quoddám retro:
Húc est intro látus lectus, véstimentis strátus est.
CH. Quíd postquam hoc est fáctum? MEN. Dictum fáctum huc abiit Clítipho.
CH. Sólus? MEN. Solus. CH. Tímeo. MEN. Bacchis cónsecutast ílico.
CH. Sóla? MEN. Sola. CH. Périi. MEN. Ubi abiere intro, operuere óstium. CH. Hem!

V. 17. *Íta rem esse. CH. aín tu? MEN. quín tu ausculta. CH. mánedum, hoc prius scíre expeto.*
V. 20. *Spónsaë aurum, véstem, ancillas, ópus esse: argentum út dares.*
V. 21. *MEN. Nón. CH. qui non? MEN. non ínquam. CH. neque ipse gnátus? MEN. nil prorsúm, Chreme.*
V. 24. *CH. Quámobrem, nescio. MEN. équidem miror, qui ália tam plané scias?*
V. 26. *Út ne paululúm quidem subolat ésse amicam hanc Clíniae.*

Clínia haec fierí videbat? MEN. Quídni? mecum uná simul.
CH. Fili ést amica Bácchis, Menedeme: óccidi.
MEN. Quamobrém? CH. Decem diérum vix mi est fámilia.
MEN. Quid? istúc times, quod ille óperam amico dát suo?
CH. Immó quod amicae. MEN. Sí dat. CH. An dubium íd tibi est?
Quemquámne animo tam cómi esse aut lení putas,
Qui sé vidente amícam patiatúr suam?
MEN. Quidní? quo verba fácilius dentúr mihi.
CH. Derídes? merito míhi nunc ego suscénseo.
Quot rés dedere, ubi póssem persentíscere,
Ni essém lapis, quae vídi! vae miseró mihi.
At né illud haud inúltum, si vivó, ferent:
Nam iám. MEN. Non tu te cóhibes? non te réspicis?
Non tíbi ego exempli sátis sum? CH. Prae iracúndia,
Menedéme, non sum apút me. MEN. Tene istúc loqui?
Nonne íd flagitiumst, te áliis consiliúm dare,
Foris sápere, tibi non pósse te auxiliárier?
CH. Quid fáciam? MEN. Id, quod me fécisse aiebás parum,
Fac té patrem esse séntiat: fac ut aúdeat
Tibi crédere omnia, ábs te petere et póscere,
Ne quam áliam quaerat cópiam, ac te déserat.
CH. Immo ábeat multo málo quovis géntium,
Quam hic pér flagitium ad ínopiam redigát patrem.
Nam siílli pergo súppeditare súmptibus,
Menedéme, mihi illaec véro ad rastros rés redit.
MEN. Quot incónmoda tibi in hác re capies, nísi caves!
Difficilem ostendes te ésse et ignoscés tamen

V. 39. *Quemquámne tam animo cómi esse et lení putas.*
V. 42. *CH. Derídes? merito, ut míhi nunc ego suscéuseo.*
V. 44. *Nisi si éssem lapis? quae vídi? vae miseró mihi.*
V. 51. *CH. Quid fáciam? MEN. id quod tu mé fecisse aibás parum.*
V. 52. *Fac té esse patrem ut séntiat: fac ut aúdeat.*
V. 55. *CH. Immo ábeat potius málo quovis géntium.*
V. 57. *Nam si íllius pergo súppeditare súmptibus.*
V. 58. *Menedéme, mihi illic véro ad rastros rés redit.*
V. 59. *MEN. Quod incómmodi tibi in hác re accipies, nísi caves!*

Post, ét id ingratum. CH. Ah, néscis quam doleam.
MEN. Út lubet,
Quid hoc, quód volo, ut illa núbat nostro? nísi quid est
Quod mávis. CH. Immo et géner et adfinés placent.
MEN. Quid dótis dicam té dixisse fílio?
Quid óbticuisti? CH. Dótis? MEN. Ita dico. CH. Áh.
MEN. Chreme,
Ne quíd vereare, sí minus: nil nos dós movet.
CH. Dúo talenta pró re nostra egó ésse decreví satis,
Sét ita dictu opúst, si me vis sálvom esse et rem et fílium,
Mé mea omniá bona doti díxisse illi. MEN. Quám rem agis?
CH. Íd mirari té simulato et íllum hoc rogitató simul,
Quámobrem id faciam. MEN. Quín ego vero, quámobrem id facias, néscio.
CH. Égone? ut eius ánimum, qui nunc lúxuria et lascívia
Díffluit, retúndam, redigam, ut quó se vortat, nésciat.
MEN. Quíd agis? CH. Mitte: síne me in hac re gérere mihi morém. MEN. Sino,
Ítane vis? CH. Ita. MEN. Fíat. CH. Ac iam, uxórem ut accersát, paret.
Híc ita, ut liberós est aequom, díctis confutábitur.
Sét Syrum. MEN. Quid eum? CH. Égone? si vivo, ádeo exornatúm dabo,
Ádeo depexum, út dum vivat, méminerit sempér mei:
Quí sibi me pró ridículo ac délectamentó putat.
Nón, ita me di amént, auderet fácere haec viduae múlieri,
Quae in me fecit.

V. 68. *Sét ita dictu est ópus, si me vis sálvom esse et rem et fílium.*
V. 74. *MEN. Quíd agis? CH. mitte ac síne me in hac re gérere mihi morém. MEN. Sino.*
V. 77. 78. *Sét Syrum. MEN. quid eum? CH. égo, si vivo, eum ádeo exornatúm dabo,*
Ádeo pexum, usque út dum vivat, méminerit sempér mei.
V. 79. *Qui sibi me pro déridículo ac délectamentó putat.*

ACTUS QUINTI SCAENA SECUNDA.

CLITIPHO. MENEDEMUS. CHREMES. SYRUS.

CLIT. Ítane tandem quaéso est, Menedeme, út pater
Tam ín brevi spatio ómnem de me ciéccerit animúm patris?
Quódnam ob facinus? quíd ego tantum scéleris admisí miser?
Vólgo faciunt. MEN. Scío tibi esse hoc grávius multo ac dúrius,
Cuí fit: verum ego haúd minus aegre pátior, id qui néscio,
Néc rationem cápio, nisi quod tíbi bene ex animó volo.
CL. Híc patrem adstare aíebas? MEN. Eccum. CH. Quíd me incusas, Clítipho?
Quídquid ego huius féci, tibi prospéxi et stultitiaé tuae.
Úbi te vidi animo ésse omisso, et suávia in praeséntia
Quaé essent, prima habére, neque consúlere in longitúdinem:
Cépi rationem, út neque egeres, néque ut haec posses pérdere,
Úbi cui decuit prímo, tibi non lícuit per te mihi dare,
Ábii ad proxumós, tibi qui erant: eís commisi et crédidi:
Íbi tuae stultítiae semper erit praesidium, Clítipho:
Víctus, vestitús, quo in tectum té receptes. CL. Hei mihi.
CH. Sátius est, quam te ipso herede haec póssidere Bácchidem.
SY. Dísperii, scelestus quantas túrbas concivi ínsciens!

V. 5. *Cuí fit: verum ego haút minus aegre pátior. id qui néscio.*
V. 7. *CL. Híc patrem astare aíbas.*

CL. Emori cupió. CH. Prius quaeso díscе quid sit vívere:
Úbi scies, si displicebit vita, tum istoc útitor.
SY. Hére licetne? CH. Lóquere. SY. At tuto? CH. Lóquere. SY. Quae istast právitas,
Quaéve amentia ést, quod peccavi égo, id obesse huic? CH. Ilicet.
Né te admisce: némo accusat, Sýre, te: nec tu arám tibi,
Néc precatorém pararis. SY. Quíd agis? CH. Nil suscénseo,
Néc tibi, nec tíbi: nec vos est aéquom, quod fació, mihi.
SY. Ábiit: vah, rogásse vellem. CL. Quid? SY. Únde mi peterém cibum:
Íta nos alienávit: tibi iam esse ád sororem intéllego...
CL. Adeón rem rediisse, út periclum etiám fame mihi sít, Syre?
SY. Modo líceat vivere, ést spes. CL. Quae? SY. Nos ésuriturós satis.
CL. Inrídes in re tánta, neque me quídquam consilio ádiuvas?
SY. Immo ét ibi nunc sum et úsque id egi dúdum, dum loquitúr pater:
Et quántum ego intellégere possum. CL. Quíd? SY. Non aberit lóngius.
CL. Quid id érgo? SY. Sic est, nón esse horum te árbitror. CL. Quid istúc, Syre?
Satin sánus es? SY. Ego dícam, quod mi in méntem est: tu diiúdica.
Dum istís fuisti sólus, dum nulla ália delectátio,
Quae própior esset, te índulgebant, tíbi dabant: nunc fília

V. 20. *quae istacc právitas.*
V. 25. *SY. Abiit? rogasse véllem. CL. quid, Syre? SY. únde mi peterém cibum.*
V. 26. *Ita nós abalienávit. tibi iam esse ád sororem intéllego.*
V. 27. *CL. Adeón rem rediisse, út periclum etiam á fame mihi sít, Syre?*
V. 32. *CL. qui istúc, Syre?*

Postquam ést inventa véra, inventa est caússa, qua te expéllerent.
CL. Est véri simile. SY. An tu ób peccatum hoc ésse illum iratúm putas?
CL. Non árbitror. SY. Nunc áliud specta: mátres omnes fíliis
In péccato adiutríces, auxilio ín paterna iniúria
Solent ésse: id non fit. CL. Vérum dicis: quid érgo nunc faciám, Syre? 40
SY. Suspícionem istánc ex illis quaére: rem profér palam:
Si nón est verum, ad misericordiam ámbos adducés cito,
Aut scíbis cuius sis. CL. Récte suades: fáciam. SY. Sat recte hóc mihi
In méntem venit. Námque adulescens quam ín minuma spe sítus erit,
Tám facillumé patris pacem in léges conficiét suas. 45
Étiam haud scio, an uxórem ducat: ác Syro nil grátiae.
Quíd hoc autem? senéx exit forás: ego fugio: adhúc quod factumst
Míror, continuó non iusse me ábripi: ad Menedémum hunc pergam.
Eúm mihi precatórem paro: seni nostro fidei nil habeo.

V. 36. *Postquam ést inventa, invénta vero est caúsa qua te expéllerent.*
V. 41. *rem profér palam: aut.*
V. 45. *Tam difficillumé patris pacem in léges conficiét suas.*
V. 46. *Etiam haút scio anne uxórem ducat: ác Syro nil grátiae.*
V. 47. *Quid hoc aútem? senex exít foras: ego fúgio. adhuc quod fáctumst*
V. 48. *Mirór, non iusse me ábripi hinc: nunc ád Menedemum hunc pérgam.*
V. 49. *Eum míhi precatorém paro: seni nóstro nil fidei hábeo.*

ACTUS QUINTI SCAENA TERTIA.

SOSTRATA. CHREMES.

SOS. Profécto nisi cavés tu homo, aliquid gnáto conficiés mali:
Idque ádeo miror, quó modo
Tam inéptum quidquam tíbi venire in méntem, mi vir, pótuerit.
CH. Pergín mulier odiósa esse? nullamne égo rem unquam in vitá mea
Voluí, quin tu in ea ré mi fueris ádvorsatrix, Sóstrata? 5
At sí rogitem iam, quíd est quod peccem, aut quámobrem hoc faciam, néscias:
In quá re nunc tam cónfidenter réstas stulta? SOS. Ego néscio.
CH. Immó scis, potius quám quidem redeat ad íntegrum haec eadem orátio.
SOS. Oh, iníquos es, qui mé tacere dé re tanta póstules.
CH. Non póstulo: iam lóquere: nihilo mínus ego hoc faciám tamen. 10
SOS. Fácies! CH. Verum. SOS. Nón vides quantúm mali ex ea re éxcites?
Súbditum se súspicatur. CH. Aín tu? SOS. Certe sic erit,

V. 4. *CH. Oh, pergín mulier ésse? nullamne égo rem unquam in vitá mea.*
V. 5. *Voluí, quin tu in eá re mi advorsátrix fueris, Sóstrata?*
V. 6. *At sí iam rogitem, quíd est quod peccem; aut quámobrem id facias; néscias.*
V. 8. *CH. Immó scis potius. quám quidem redit ad íntegrum eadem orátio. SOS. oh.*
V. 9. *Iníquos es.*

Mí vir. CH. Confitére. SOS. Au! obsecro te ístuc inimicís siet.
Égon confitear meúm non esse fílium, qui sít meus?
CH. Quid? métuis ne non, quóm velis, convíncas esse illúm tuum?
SOS. Quod fília est invénta? CH. Non: set quó magis credendúm siet:
Id quód est consimilis móribus,
Convínces facile ex té esse natum: nám tui similis ést probe:
Namílli nil viti ést relictum, quín id itidem sít tibi.
Túm praeterea tálem, nisi tu, núlla pareret fílium.
Sét ipse egreditur: quám severus! rém quom videas, cénseas.

V. 13. *CH. Cónfitere. SOS. au óbsecro, istuc nóstris inimicís siet.*
V. 16. *set quó magis credendúm siet.*
V. 17. *Quod ést consimilis móribus.*

ACTUS QUINTI SCAENA QUARTA.

CLITIPHO. SOSTRATA. CHREMES.

CLIT. Si únquam ullum fuit témpus, mater, quom égo voluptatí tibi
Fúerim, dictus fílius tuus tuá voluntate, óbsecro,
Eíus ut memineris, atque inopis núnc te miserescát mei,
Quód peto et voló, parentis meós ut conmonstrés mihi.
SOS. Obsecro, mi gnáte, ne istuc ín animum inducás tuum.
Álienum esse té. CL. Sum. SOS. Miseram me, hócine quaesisti, óbsecro?
Íta mihi atque huic sis superstes, ut éx me atque hoc nátus es.
Ét cave posthac, sí me amas, unquam ístuc verbum ex te aúdiam.
CH. Át ego, si me métuis, mores cáve in te esse istos séntiam.
CL. Quós? CH. Si scire vís, ego dicam: gérro, iners, fraus, hélluo,
Gáneo, damnósus: crede, et nóstrum te esse crédito.
CL. Nón sunt haec paréntis dicta. CH. Nón si ex capite sís meo
Nátus, item ut aiúnt Minervam esse éx Iove, ea caussá magis
Pátiar, Clitiphó, flagitiis tuís me infamem fíeri.
SOS. Dí istaec prohibeánt. CH. Deos nescio: égo quod potero, sédulo.
Quaéris id quod habés, parentis: quód abest, non quaerís, patri

---

V. 7. *Íta mihi atque huic sís superstes, ut éx me atque ex hoc nátus es.*

Quó modo obsequáre, et serves, quód labore invénerit.
Nón mihi per fallácias addúcere ante oculós? pudet
Dícere hac praesénte verbum túrpe: at te id nulló modo
Fácere puduit. CL. Éheu, quam ego nunc tótus displiceó mihi:
Quám pudet! neque quód principium incípiam ad placandúm, scio.

V. 18. *Tén mi per fallácias addúcere ante oculós? pudet.*

ACTUS QUINTI SCAENA QUINTA.

MENEDEMUS. CHREMES. CLITIPHO. SOSTRATA.

MEN. Énimvero Chremés nimis graviter crúciat adulescéntulum,
Nímisque inhumane: éxeo ergo, ut pácem conciliem. Óptume
Ípsos video. CH. Ehém, Menedeme, cúr non accersí iubes
Fíliam et, quod dótis dixi, fírmas? SOS. Mi vir, te óbsecro,
Né facias. CL. Pater, óbsecro ut mi ignóscas. MEN. Da veniám, Chreme:
Síne te exorem. CH. Egon méa bona ut dem Bácchidi donó sciens?
Nón faciam. MEN. At id nos nón sinemus. CL. Sí me vivom vís, pater,
Ígnosce. SOS. Age, Chremés mi. MEN. Age quaeso, né tam obfirmaté, Chreme.
CH. Quíd istic? video nón licere, ut coéperam, hoc perténdere.
MEN. Fácis, ut te decét. CH. Ea lege hoc ádeo faciam, si íd facit,
Quód ego hunc aequom cénseo. CL. Pater, ómnia faciam: ímpera.
CH. Úxorem ut ducás. CL. Pater. CH. Nihil aúdio. MEN. Ad me récipio,

---

V. 6. *Síne te exorent. CH. Méa bona ut dem Bácchidi donó sciens?*
V. 7. *MEN. at nos nón sinemus.*

Fáciet. CH. Nil etiam aúdio ipsum. CL. Périi. SOS. An dubitas, Clítipho?
CH. Ímmo, utrum volt. MEN. Fáciet omnia. SY. Haéc dum incipias, grávia sunt,
Dúmque ignores: úbi cognoris, fácilia. CL. Faciám, pater.
SOS. Gnáte mi, ego pol tibi dabo illam lépidam, quam tu fácile ames,
Fíliam Phanócratae nostri. CL. Rúfamne illam vírginem, Caésiam, sparso óre, aduncо náso? Non possúm, pater.
CH. Heía, ut elegáns est! credas ánimum ibi esse. SOS. Aliám dabo.
CL. Ímmo, quando quídem ducenda est, égomet habeo própe modum,
Quám volo. SOS. Nunc laúdo, gnate. CL. Archónidi huius fíliam.
SOS. Pérplacet. CL. Pater, hóc nunc restat. CH. Quíd? CL. Syro ignoscás volo,
Quaé mea caussa fécit. CH. Fiat. ω. Vós valete et plaúdite.

V. 23. *Vós valete et plaúdite*, omissa nota ω.

INCIPIT

EUGRAPHII COMMENT.

IN PUB. TERENTII

HEAUTONTIMORUMENON.

PROLOGUS.

Omnes hae comoediae de Graeco translatae sunt, a Menandro quidem quattuor, duae ab Apollodoro. Heautontimorumenos Menandri est: cuius prologus partitionem tenet, in qua docet, quid in quaestione sit, id ipsum ne populus miraretur, dissolvere.

V. 1. NE CUI SIT VESTRUM MIRUM CUR PARTES SENI POETA DEDERIT, QUAE SUNT ADULESCENTIUM: Duas partes proponit, unam, quod contra consuetudinem senex prologus processit in publicum: solet enim istud officium adulescentibus dari. Ergo quoniam contra consuetudinem in prologum persona processit senex, idcirco hanc primam populo vult solvere quaestionem.

V. 3. DEINDE QUOD VENI ELOQUAR: Altera haec pars est. Simile autem mihi videtur huic esse principium divinationis. Namque et illic, quod subito mutata voluntate ad accusandum descenderat, mirum dixit videri, vel iudicibus vel circumstantibus: ac propterea se primum id velle dissolvere: *Si quis vestrum, iudices, aut eorum, qui adsunt, forte miratur.* Vides hic verbum NOVERIT, semper apponi: ita enim et hic dixit: NE CUI SIT VESTRUM MIRUM. Hanc igitur partitionem solvit, uti dicat cur partes seni poeta dederit, quae sunt adulescentium. Quod primo proposuerat, primo solvit.

V. 11. ORATOREM ME ESSE VOLUIT, NON PROLOGUM. VESTRUM IUDICIUM FECIT, ME ACTOREM DEDIT. Quod autem dixit QUOD VENI ELOQUAR, illud est: NAM QUOD RUMORES DISTULERUNT

V. 13. *Divinationis M. Tulli in Q. Caecilium* Cap. 1. §. 1.

MALIVOLI, MULTAS CONTAMINASSE GRAECAS, DUM FACIT PAUCAS LATINAS, ID ESSE FACTUM HIC NON NEGAT. Ergo ut propositio collocata est, ita etiam solutionis est ordo servatus. Sed nunc ad interpretationem superiorum revertamur.

V. 4. EX INTEGRA GRAECA INTEGRAM COMOEDIAM SUM HODIE ACTURUS: Quoniam Andria ex duabus comoediis videtur esse confecta, quippe illic et Perinthia et Andria continentur: quod quidem criminis loco adversarius dederat: ideo hic: EX INTEGRA, inquit, COMOEDIA INTEGRAM COMOEDIAM ACTURUS SUM: ne videatur ab altero tacta, aut ipse alteram tetigisse, sed unam comoediam et integram ad Latinum sermonem interpretatione mutasse. Denique ideo adiecit:

V. 6. DUPLEX, QUAE EX ARGUMENTO FACTA EST SIMPLICI: Ut simplex argumentum sit, duplex comoedia: dum et Latina eadem et Graeca est. Novam esse ostendit propterea, cum a Graeco tantum dicta est, et Latine nunc acta est. Nunc primum in scaenam procedit, idcirco dicitur nova, et quae esset supra dixit, Heautontimorumenon, et cuia Graeca sit, ni partem maximam existimarem scire vestrum, id dicerem. Duplex hic pronuntiatio est, qui scripserit, et cuia Graeca sit, ni partem maximam existimarem scire, id ut post inferatur.

V. 10. NUNC QUAMOBREM HAS PARTES DIDICERIM PAUCIS DABO: Illud, quod supra positum est, videtur adiectum: nunc redit ad partitionem supra collatam, cur partes adulescentium senex sumpserit.

V. 11. ORATOREM ME ESSE VOLUIT, NON PROLOGUM: Ut apud vos agerem caussam potius, non officio fungerer prologorum. Prologi enim, sicuti iam dictum, aut argumentum narrant aut poetae personam commendant aut audientiam postulant: nunc autem ego apud vos acturus sum caussam et defendam, si quod fuerit forte in Terentium ab adversario, loco criminis intentatum. Ideo enim dixit: VOSTRUM IUDICIUM FECIT, ME ACTOREM DEDIT: SED HIC ACTOR TANTUM POTERIT A FACUNDIA, QUANTUM ILLE POTUIT COGITARE COMMODE, QUI ORATIONEM HANC SCRIPSIT, QUAM DICTURUS SUM, poeta, inquit, me actorem esse voluit, qui tantum in facundia excellit, et praevalet ingenio, quantum et ego, qui eandem comoediam acturus sum, in agendo praevaleo: ita hic actor, hoc est, ego non degenerabo ab eo, qui cogitavit.

V. 16. NAM QUOD RUMORES MALIVOLI: Hic iam incipit caussam dicere, cur venerit, sicut supra diximus, ut purget quaestiones ipsas et obiecta ab adversariis solvat. MALIVOLI autem quod dixit, vel numero plurali, ut malivoli rumores ipsi, vel singulari, ut sit huius malivoli, hoc est, Luscii Lanuvini. DISTULERUNT, id est, in diversum disseminarunt.

V. 17. MULTAS CONTAMINASSE: Hoc est illud, quod dixi-

mus, quando hic praelocutus est, ut diceret: Ex integra Graeca integram comoediam sum acturus hodie: ita et hic, hoc sibi crimen dicit obiectum, quod Terentius multas Graecas contaminaverit comoedias, dum paucas Latinas facit. Hoc autem crimen Terentius non negat factum, sed sibi licere demonstrat, et licere scilicet per aliorum exempla: quemadmodum Tullius dixit: *Adductus sum, iudices, fide, misericordia, multorum exemplo bonorum.* Et hic habet bonorum exemplum.

V. 19. FACTURUM AUTUMAT: Facturum dicit et profitetur.

V. 22. NAM QUOD MALIVOLUS VETUS DICIT: Aliud crimen est, quod obiectum nunc proponit, quoniam Luscius Lanuvinus dicit, Terentium non peritum artis musicae, ad comoedias scribendas accessisse, praesumente potius ingenio amicorum, non suo.

V. 25. ARBITRIUM VESTRUM, VESTRA EXISTIMATIO VALEBIT: Hoc locutionis genus satis mirum est, cum dicit, de hac re vos iudicare poteritis, an id, quod obiicitur nobis, verum sit, ut Terentius non natura sua fretus, neque ingenio, sed amicorum potius, ad scribendas comoedias accesserit. Est namque rumor, quod Terentius cum Scipione Africano familiarissimus fuit, semper istas comoedias cogitarit: hoc igitur prologus nititur solvere. Et quoniam non est erubescendum, tali viro fuisse coniunctum, idcirco minus curat hoc crimen dissolvere: dicit tantummodo: Vestrum iudicium est, et vestra existimatio.

V. 26. QUARE VOS OMNES ORATOS VOLO: Hic iam sequitur officium prologi, ut benivolentiam petat. Quae benivolentia et in adversarios odium concitat, quod adiecit:

V. 27. NE PLUS INIQUUM POSSIT QUAM AEQUUM ORATIO, DATE CRESCENDI COPIAM, NOVARUM RERUM QUI SPECTANDI FACIUNT COPIAM SINE VITIIS: Quoniam petitio generaliter fuerat collocata, uti novis poetis faverent auditores, adiecit novis, sed qui sine vitiis comoedias dant, illis Luscius Lanuvinus novas comoedias profert, sed cum vitio adiecit: NE ILLE PRO SE DICTUM EXISTIMET. Et ne Luscius Lanuvinus etiam pro se petitum arbitretur.

V. 31. QUI NUPER FECIT SERVO CURRENTI IN VIA DECESSE POPULUM: Proponit vitium, quod admiserit poeta Luscius Lanuvinus: quippe cum omnis comoedia aut errorem teneat ex amatoribus aut iniuriam meretricum aut suppositionem filiorum aut aliquid tale, quod ad moralitatem videtur esse coniunctum. Quod tale hic est, cum servus currit, cum populus decedit, quod domino insano obediat servus: ne potius aliena a comoediis sint, aperte ait ac breviter ea, quae sunt

---

V. 7. *Tullius in divinatione in Q. Caecilium* Cap. 2. §. 5.

comoediarum, explicemus. Omnis comoedia aut amoris habet agnitionem aut suppositionem amoris habet, ut ex Andria, quam quidem in agnitionem esse cognoscimus: nam cognoscitur Glycerium, quia civis sit. Suppositionem habet, ut apud Plautum, qui est Truculentus: militi enim supponitur filius, ut exinde in meretricis affectum arctius et strictius colligetur. Ergo cum videamus haec esse necessaria in comoediis teneri, vehementer erravit Lanuvinus, qui extra haec comoediam instituit: et servum currere, populum per viam discedere, quod insano serviat domino. Unde apertissimum vitium in comoedia reprehendit Terentius.

V. 36. STATARIAM AGERE, UT LICEAT PER SILENTIUM: Quidam STATARIAM genus esse putant comoediae: alii in quibus stantes, unde hanc stataria m nominant. Mihi enim videtur: STATARIAM AGERE, UT LICEAT PER SILENTIUM, ideo dixisse, ut perpetuo et stabiliter agatur haec comoedia, neque populi adversis suffragiis foras pellatur. Ideo adiecit: UT LICEAT PER SILENTIUM, et subiungit: NE SEMPER SERVUS CURRENS, IRATUS SENEX, ETC. ASSIDUE AGENDI SINT MIHI CLAMORE SUMMO CUM LABORE MAXIMO. Haec autem, quae nunc nominantur, propria videntur esse personarum. Nam servi officium est currere, senis irasci: parasitus autem edax est, impudens sycophanta, leno avarus est. Ergo sunt haec propria sermonis, quae necesse habeo ex necessitate personarum complere. Debetis mihi potius favere, quam adverso suffragio conatus facere.

V. 41. MEA CAUSSA CAUSSAM HANC IUSTAM IN ANIMUM INDUCITE, UT ALIQUA PARS LABORIS MINUATUR MIHI: Quantum ad eum, qui comoediam scribit, pertinet: potuit enim secundum morem ingenio universa complere. Ergo, quia haec pronuntiaturus sum, necesse habeo silentium. Ideo, inquit, propter me hanc mihi operam exhibete, ut cum silentio attendatis.

V. 46. IN HAC PURA EST ORATIO: Quoniam, sicut dixerat laboriosas potius comoedias ad se deferri, leves ad alium: ne praeiudicium huic comoediae fecisse videretur, quod ipse dicit illa aut exinde iam a superiori populo iudicare posset, adiecit: IN HAC PURA EST ORATIO: EXPERIMINI IN UTRAMQUE PARTEM INGENIUM QUID POSSIT MEUM. Non omnia aequalitas: modo utrumque possunt: et levia perferre et gravia complere. Ita ait IN UTRAMQUE PARTEM: quoniam semper in asperioribus: nunc quoque levioribus nosse debetis.

V. 51. UT ADULESCENTULI VOBIS PLACERE STUDEANT POTIUS, QUAM SIBI: Si mihi nunc honorem per silentium dederitis, facile eos adulescentes compelletis, ut vobis placere potius velint, quam sibi: quoniam officium prologorum adulescentes sumunt, multa in comoediis ipsi acturi sunt, ita factum cum mihi ex hac

actione esse cognoverint, facile ipsi laborem hunc capere possint, ut vobis placeant.

ACTUS PRIMI SCAENA PRIMA.

V. 1. QUAMQUAM HAEC INTER NOS: Haec scaena continet iniustam accusationem, quod gravis senex de se exigat poenas, defensionemque continet iustam. Memorat quippe ita se meritum, ut ipse de se exigat poenas. Quare qualitatis esse intelligimus status: et non tam esse accusationem, quam obiurgationem. Huius modi etenim in auctoribus, qui non apud iudicem controversiam dicunt, vim debemus potius intelligere, quam controversiam: non enim iudices praesunt. Sed quoniam talis est actio, ut videatur vim controversiae continere, idcirco status hic est, et secundum istum cuncta dicuntur. Ergo in hac scaena status qualitatis est absolutae, utrum iuste fecerit, vel faciat, quod de se senex exigat poenas. Quam rem docet iuste fieri, ex eo quod se meritum dicit, propterea quia ipse filium suum, amantem adulescentum more, miserit in militiam duram, saepius accusando, inde sibi iuste imponi has ipsas, quas implet, gravissimas poenas. *I.* QUAMQUAM HAEC: Chremes vicinus, cum conspiceret senem, eundemque olim divitem, graviter laborare ac tota die in opere consistere vehementer, accedit interrogans, et, ut oportet apud ignotum longa utitur oratione, simulque sibi etiam quaestionem facit et quasi ipse sibi respondet. Quo pacto vim ostendit eius, qui interrogat, cum sit ignotus. Aliter enim senem in dolore positum, et calamitatibus pressum ad loc ..... provocare non posset, nisi secum in se interrogans illud ita loqueretur, uti adiiceret, quae ipse respondere potuisset. Ac primo purgat personam: quamvis antea familiaritas nulla fuerit, audeat tamen hodie accedere, et eum alloqui, dicit * quod nimius labor, quem ipse de se exigat ille, qui senex et dives est, in se taciturnitatem esse non permiserit, sed potius compulerit ad interrogandum, etiam si parva amicitia fuisset atque notitia, ex hoc quod vicinum agrum non longe ante mercatus est.

V. 3. NEC REI SANE AMPLIUS: Nec aliquid inter nos fuit rei, ex quo facilius iungeremur.

V. 4. VEL VIRTUS TUA ME: Quam honesto verbo usus: laborem et calamitatem virtutem potius nominavit *

V. 5. IN PROPINQUA PARTE: Vicinitas agrorum et domorum quasi quaedam pars amicitiae est.

V. 6. AUDACTER MONEAM ET FAMILIARITER: AUDACTER, quod quaedam dicturus est, veluti accusans: FAMILIARITER, quod ita accedit, quasi ex notitia praeterita.

V. 7. QUOD MIHI VIDERE ETC.: Ipse partitionem suam persequitur: nam propter aetatem sic subiungit: ANNOS SEXAGINTA

NATUS ES, AUT PLUS EO, UT CONIICIO, AGRUM IN HIS REGIONIBUS MELIOREM, NEQUE PRECII MAIORIS NEMO HABET. MELIOREM ad usum refert, PRETII MAIORIS ad opinionem populi de ipso agro.

V. 15. NUNQUAM TAM MANE ETC. Hic est labor ille, qui fit plurimus, quo cotidie . . . . labore constitutus, quod aut fodere invenitur aut aliquid facere.

V. 18. DENIQUE NULLUM REMITTIS: NULLUM REMITTIS, ad illud pertinet, quod dicit: NUNQUAM TAM MANE EGREDIOR, NEQUE TAM VESPERI DOMUM REVERTOR. NEQUE TE RESPICIS, ad illud, vel quod senex est, vel quod dives.

V. 20. AT ENIM DICES: Optima, ut diximus, ratione ipse sibi quaestionem facit, et utitur respondentis ratione, ut eum provocare possit ad loquendum, qui frequenter pressus dolore conticescit. Sed dices mihi, inquit, poenitet me quantum hic operis fiat: cui respondet, tanquam hoc sibi propositum sit. Sed in opere faciendo, quod consumis, si id consumas in exercendis servis, plus agas.

V. 23. TANTUMNE EST AB RE: Bene tanquam alienum alloquitur Menedemus, ut illi et otium esse dicat et tantum otium a rebus suis, ut aliena curet et ea, quae ad se nihil attinent.

V. 26. VEL ME MONERE HOC VEL PERCONTARI: MONERE si sciam, quod faciat: PERCONTARI, si nescit.

V. 27. RECTUMST: EGO UT FACIAM: Ad superiora pertinet sensus, ut intelligi possit: vel percontari puta, si rectum est: ideo quaero, ut faciam: si non est rectum, ut te deterream.

V. 28. MIHI EST USUS: Mihi sic expedit.

V. 34. AUT CONSOLANDO AUT CONSILIO ETC.: Apponit caussas, cur aliena incommoda queri videatur. Hoc enim, quod interrogo, proderit tibi * Ita boni amici ordinem custodivit, ut crederet se aliquo modo prodesse *

V. 47. COEPI NON HUMANITUS: Hic iam se arguit, quod iuste de se exigat poenas: si quidem, cum animadvertisset filium amare mulierem non humano modo, neque uti decuit adulescentuli animum sic tractavit, sed aperte vi et more patrum cotidie accusavit. Subiungit deinde allocutionem, qua usus est, cum accusaret filium: EGO TE MEUM TANTISPER DICI VOLO, DUM QUOD TE DIGNUM EST FACIES. Dici te filium meum tam diu volo, quam diu facis, quod te dignum est. Sin autem non feceris, ego inveniam quod in te dignum sit facere.

V. 60. SIMUL ET REM ET GLORIAM: Ut uno tempore militiae labore proprio et fortunas reperirem et dignitates.

V. 62. SAEPE EADEM ET GRAVITER: His onerat caussam suam, quod frequenter dixerit, et graviter, tandem adulescens victus discesserit in militiam.

V. 65. IN ASIAM AD REGEM MILITATUM: Singula in pronuntiatione sunt collocanda. Nam IN ASIAM, quod dixit, intel-

ligere debemus, in longinquum locum. AD REGEM vero, hoc est, quasi ad servitutem. IN MILITIAM, ubi scilicet durus labor et periculum est.

V. 66. CLAM ME EST PROFECTUS: Hic curavit, quod facile illi poterat opponi; cur ergo non cum eum videres proficisci * *J*. MENSES TRES ABEST: Hic dolorem suum exprimit, temporis longinquitate.

V. 67. AMBO ACCUSANDI: Nec dum tota exposita est, idcirco aequalem partem accusationis suae posuit Chremes, quod dixit: AMBO ACCUSANDI. Quamquam inclinavit, ut adulescentem defendere videatur, cum inquit: etsi illud incoeptum videtur esse pudentis animi signum, et non minus obsequentis. Hoc est enim quod dixit: NON INSTRENUI.

V. 72. SOCCOS DETRAHUNT: Dixi iam comoedias istas esse palliatas, hoc est, ibi personae sunt Graecae. Ideo ergo dixit: SOCCOS DETRAHUNT.

* * * * * * * * * * * * * * *

V. 89. CONRASI OMNIA: Hoc est, collegi universa, quae venderem.

V. 90. OPERE FACIUNDO FACILE SUMPTUM: Servos universos produxit et vendidit, exceptis his, qui suo opere suos sumptus tolerare possent.

V. 92. INSCRIPSI ILLICO AEDES: Hoc est, aedes meas locavi.

V. 94. HIC ME EXERCEO: Non hic ad voluptatem positum EXERCEO, sed ad laborem, quemadmodum Virgilius:

Nate Iliacis exercite fatis.

V. 95. DECREVI TANTISPER ME: Hoc enim iudicavi, me non tantam iniuriam facere meo filio, quem expuli, si et ipse miser sim.

V. 100. SI QUIS RECTE AUT COMMODE: Supra accusaverat utrumque, cum diceret: *ambo accusandi:* modo utrumque defendit, quod hunc ingenio leni dicit, et illum obsequentem, si minus aliquid recte et commode tractaret. Alterum nam hoc factum esse dicit, quod neuter se noverit.

V. 102. UBI NON VERE VIVITUR: Ubi non integre vita ostenditur, ubi non nudatur, ut quis qualis sit, agnosci queat.

V. 103. QUANTI PENDERES: Quantum diligeres.

V. 105. QUOD SI ESSET FACTUM, HOC NUMQUAM: Si autem tu mores tuos, aut ille tibi, qualis esset, ostenderet, facile ad hoc calamitatis genus non perveniretis.

V. 106. ITA RES EST: Quoniam utrumque quodammodo accusaverat Chremes, quod neuter ibi mores ostendisset, omne crimen potius derivat senex ac dicit: FATEOR, PECCATUM A ME MAXIMUM EST.

V. 26. *Virgilius Aen.* lib. III. v. 182.

V. 107. MENEDEME: Ad personam: hoc ex illis, quae supra promisit, inveniet, quid adferat, scilicet consolationem. Si quidem dicit: FILIUM ADFUTURUM HIC CONFIDO PROPEDIEM. CONFIDO, hoc est, fiduciam gero.

V. 110. DIONYSIA HIC SUNT: Optume factum, ut post narratam calamitatem, cui quidem praeter consolationem subvenire non poterit, tamen in eo, quod ex ipso auxilio esse potuisset, vult eum ad coenam vocare: quia dicit: HODIE DIONYSIA SUNT, quae sunt sacra Liberi patris apud Athenas.

V. 119. NIHIL OPUS FUIT MONITORE: Iam in domo inventus est ille atque mire: cupiebat illum vocare ad coenam. Monitore ergo opus, inquit, non fuit, nuntia illum in domo esse.

ACTUS PRIMI SCAENA SECUNDA.

V. 1. NIHIL ADHUC: Haec scaena habet Cliniae adulescentis suspicionem, quod amica sua se absente corrupta est. Sumit igitur per coniecturam argumenta, quae suo loco plenius apertiusque narrabimus. Ac primum quasi quoddam argumentum, servum, qui missus sit, non redire, cui iam multum temporis videatur assumptum. Unde efficitur consolatio a Clitiphone amico, cum dicit: NIHIL QUOD VEREARIS ESSE SOLICITUS, HAUDQUAQUAM CESSANT, hoc est, non diutissime tardant. Verum cum intus positum Cliniam allocutus esset, Clitipho egreditur, patrem prospicit, ei commendat officium suum, ne videatur nescio quem adulescentulum recepisse, ut merito hoc effecisse declaret. Sumit igitur exordium, quod commendat adulescentem: sibi olim iam fuisse cognitum, ac se coactum amicitia eum recepisse: ideo adiecit: NAM MIHI CUM EO MAGNA EX PUERITIA FAMILIARITAS.

V. 10. VOLUPTATEM MAGNAM: Scit enim Chremes vehementer patrem esse sollicitum. Quod audit ergo reversum adulescentem, dicit sibi natam magnam voluptatem. Denique huius voluptatis caussam in animo habens subiunxit: QUAM VELLEM MENEDEMUM INVITATUM AMPLIUS, UT HANC LAETITIAM NEC OPINANTI PRIUS OBIICEREM DOMI: Uti non suspicanti, amplius etiam quam speret, hanc laetitiam domi obiiceret.

V. 13. CAVE FAXIS: Cave facias, nec enim necesse est. Nescit namque a patre filium desiderari, ideo prohibet patrem suum aliquid facere, quo vindicetur adulescens reversus.

V. 13. ATQUE ABITIO: Hoc est, discessio.

V. 18. MISERUM? QUEM MINIMUM: Quoniam ille dixit, miserum esse adulescentem, vel quod ipse se adulescens miserum putet, negat esse hic miserum, si quidem omnia habet, quae quidem in homine dicuntur bona. Et subiun-

git [v. 21.]: ATQUE HAC PERINDE SUNT, UT ILLIUS ANIMUS EST, QUI EA POSSIDET. Atque haec talia sunt, qualis animus illius est, qui haec tenet. Nam qui scit uti his omnibus, bona sunt: illi vero, qui non utitur recte, utique mala sunt. Simul et disiectionem collocavimus, et intellectum didicimus: NE QUID IN ILLUM PLUS SATIS FAXIT PATER. Hoc amplius vereor, ne aliquid amplius habeat: quidquid satis est faciat pater, ideo iniustum est patri ostendere. Si quidem poeta negat esse contemptum * eacus ad hunc laboret filius.

V. 25. ILLENE: Hoc utique intelligitur propterea dictum, quia scit Chremes animum Menedemi. Haec ne proderet, repressit se et reliqua verba contexuit, dicens hanc caussam, quod in metu esse filium patri vehementer est utile.

V. 26. UTUT ERAT, MANSUM: Qualiscunque, inquit, fuit, tamen oportuit patrem sustinere.

V. 30. NAM PARENTUM INIURIAE ETC.: Praeter hunc morem, qui est innatus parentibus, hic ferme paulo est tolerabilis, praebent exigue sumptum et modice.

V. 36. HOC SCITUM EST: Optima occasione senex, dum aliorum mores et facta demonstrat, occasionem filii corrigendi repperit, ut moneret. Scitum est, inquit, et perelegans ex aliis periculum facere, hoc est, tentamentum, quod tibi vehementer expediat.

V. 38. TU UT TEMPUS EST DIEI: Tempus non solum summum est, sed et pars partis est, sicuti hic posuit: DIEI TEMPUS, cum temporis dies esse videatur.

ACTUS SECUNDI SCAENA PRIMA.

V. 1. QUAM INIQUI: Remansit solus Clitipho, et secum conqueritur de patris hortatione. Ordo est: Quam iniqui sunt iudices patres in omnes adulescentes.

V. 2 NOS A PUERIS ILLICO: Qui arbitrantur iustum esse in puericia moribus senum nasci.

V. 5. MIHI SI UNQUAM FILIUS: Si aliquando mihi filius contingat. *J.* FACILI ME UTETUR PATRE: Id est, valde me utetur bono et facili patre.

V. 4. EX SUA LIBIDINE ETC.: Modum imponunt adulescentibus de moribus suis, quos nunc habent in senectute, non quos in adulescentia habuerunt.

V. 6. NAM ET COGNOSCENDI ETC.: Facile, inquit, filio meo hanc facultatem dabo, ut universa eius facta cognoscam: tamen si peccarit, ignoscam.

V. 12. CUI QUOD RESPONDEAM: Expressit inopiam, si quidem non solum dixit, cui quidem nihil habeo, verum ad respondendum verba desunt.

V. 13. SUARUM RERUM SATAGIT: Etsi is quoque de suis rebus plurimum cogitat.

V. 15. MEA EST POTENS: Ad hoc positum, ut ex nobilitate plurimum audeat postulare. PROCAX a petendo dictum est, unde et proci dicuntur nuptiarum petitores. *I.* SUMPTUOSA: Ut et necessitatem sibi petendi propter suos sumptus faciat. *I.* NOBILIS: Ab omnibus nota.

V. 16. NAM NIHIL ESSE MIHI RELIGIO EST: Dicere me hoc non habere, maxima mihi religio est. Ut Virgilius:

Relligione patrum multos servata per annos.

ACTUS SECUNDI SCAENA SECUNDA.

V. 1. SI MIHI SECUNDAE: Hic illud est, quod supra diximus, quod per coniecturam Clinia credit, amicam se absente corruptam. Ac primum argumentum fecit ex eo, quod missus servus nondum redit. Deinde proponit ipsam suspicionem: SED VEREOR [NE MULIER] ME ABSENTE HIC CORRUPTA SIT. Adiungit et opiniones et argumenta a tempore, quod est OCCASIO: occasionem autem hic intelligimus, quod absens fuit ipse. Deinde ponit locum Athenas, ubi magna hominum multitudo est et civium, variis moribus viventium. Adiungitur aetas, hoc est, a persona, et a tempore, quod adulescentulae, ac propterea vario ingenio. Deinde addidit: MATER. Hoc nomen parum est. Nam adderetur mala. Sed ne rursus suae voluntatis et iudicii . . . . . ideo adiecit: CUIUS SUB IMPERIO EST: CUI NIHIL IAM PRAETER PRECIUM DULCE EST.

V. 8. PERGIN ISTUC PRIUS: Perseveras ante hoc quasi certo iudicio tenere, quam scias quid in vero sit.

V. 9. SI NIHIL MALI ESSET: Ad consequentiam argumentum cepit ex eo, quod non redit missus servus. Certa mihi, inquit, suspicio est illam esse corruptam: nam hic adessent. *I.* QUANDO ISTUC ERIT: Illud enim quod dixit: IAM ADERUNT, hoc amanti tardum est: ideo adiecit: QUANDO ISTUC ERIT?

ACTUS SECUNDI SCAENA TERTIA.

V. 1. AIN TU?: Haec scaena exsolvit illam suspicionem, quam Clinia habuit. Et haec coniectura deinde rursus habet aliam caussam, quod amicam Clitiphonis adduxerit servus, ita ut in domo patris esse possit. Quae res an fieri possit, deliberationis vim tenet. Ita prior caussa in controversia est, secunda in deliberativa: aut controversia est ex coniectura. Ergo par-

---

V. 9. *Virgilius Aen.* lib. II. v. 715.

tibus tractabitur, hoc est, uti dicta et affectus, quod πάθος Graece dicunt, suggerant argumenta: sicut suis locis explanabimus. *J.* DUM SERMONES CAEDIMUS: Caedere sermones dicitur, qui frequenter et plurimum loquitur.

V. 2. MULIER TIBI ADEST: Quia ita locutio servi fuerat, ut diceret: RELICTAE MULIERES.

V. 4. MINIME MIRUM ADEO IMPEDITAE: Mirandum non est, quod impeditae sunt mulieres, quae et ancillarum gregem ducunt secum et plurima comportant.

V. 5. PERII: UNDE ILLAE SUNT?: Crescit error Cliniae, ut magis credat esse corruptam, quod ancillas habeat et aurum. Haec omnia meretricis, non illius mulieris sunt. Sed adhuc ignorat adulescens.

V. 7. ET VESPERASCIT: Hoc est, nox fit: a vespere factum verbum est.

V. 15. O IUPITER UBINAM EST FIDES: Necdum soluta sibi suspicione queritur adulescens se esse desertum, ... omisso amore amatoris sui in meretricios mores esse delapsam.

V. 17. CONLOCUPLETASTI: Divitem fecisti.

V. 19. CUIUS NUNC ME PUDET: Patris me pudet et miseret, qui frequenter harum mores dixit mihi et frustra monuit.

V. 24. NAM ET VITAST: Prima propositione volens servus solvere errorem suspicionis Cliniae dicit, et vita est eadem amicae, et animus ille, qui circa te fuit. Verum meminisse debemus duas res esse propositas, ut et vita eadem probetur et idem animus. Potuit enim in eadem muliere castitas perseverare, ut esset eadem vita, non tamen idem animus: potuit namque oblivisci amatoris sui et non eum desiderare. Ideo adiecit: ET ANIMUS TE ERGA IDEM AC FUIT.

V. 28. NE QUID HUIUS RERUM: Quod nuntiet servus anum periisse, quae ei mater esse dicebatur, ad caussam minime pertinebat: ideo adiecit: Hoc primum tibi dico, ne aliquid harum rerum ignores.

V. 30. ALTERAE DUM NARRAT: Hic iam praemissio alterius narrationis effecta est. Nata est suspicio, ut quaereretur, quae sit altera: cuius narrationem differt. Prior enim est de amica Cliniae narratio.

V. 34. UBI VENTUM AD AEDIS: Hic ergo breviter omnia argumenta, quae a summo ad imum sunt, colligamus. Ac primum collocetur. Casta est mulier et eadem, quae fuit ante, perseverat: quod ánus processit: quod hostium aperuit: quod continuo ingressus est servus: quod postquam ingressus: statim anus pessulum rursus foribus obdit: quod ad lanam redit: quod texentem telam studiose ipsam invenerit: quod mediocriter vestitam; quod sine auro: quod ita ornatam, quemadmodum sibi ornatur: quod nulla mala re expolitam muliebri: quod capillus ab ea reiectus circum caput fuerat negligenter: quod cum ancilla ea texebat pannis ipsa contexta.

Haec sunt, quae vitam probant. Rursus subiungitur, an idem animus circa Cliniam perseveret. Ideo interrogavit: QUID AIT, UBI ME NOMINAS? Subiungit ille: UBI DICIMUS REDISSE TE ETC. Ergo et hic coniectura est, an idem animus perseveret. Probamus autem, quod perseveret ex eo, quod ubi te nominavimus: MULIER TELAM DESERIT CONTINUO, ET LACRUMIS OPPLET OS TOTUM SIBI, UT FACILE SCIRES, DESIDERIO ID FIERI TUO. Completa igitur omni re, ad alteram narrationem necessario cito devolvitur, ut ostendat, quae illa altera sit mulier, de qua ante dixerat.

V. 70. ADDUCIMUS TUAM: Quo facilius blandiri adulescenti possit *

V. 73. NON FIT SINE PERICULO: Quoniam interrogatus servus, quo duceret Bacchidem, respondit, ad patrem. Quod aegre ferens adulescens, cum indignatione audacem servum pronuntiavit: continuo ille respondit: facinus magnum et memorabile fieri nunquam posse, sine aliquo periculo. Ita in hoc quoque periculum est, cum patre praesente in domo futura sit meretrix. Tamen studet, ut nihilo minus celari possit.

V. 74. HOC VIDE: IN MEA VITA: Scelus, quam astutus ad gloriam. Si quidem meo periculo tu tibi comparare vis laudem.

V. 75. PARUM MODO FUGERIT: In quo negotio si te fefellerit aliqua consilii pars, ego continuo perierim.

V. 76. QUID ILLO FACIAS: Quid deinde facturus es. At enim pendens oratio hac intercessione efficitur adulescentis: qui non patitur eum ambagibus circuire. Ideo enim dicit: QUID ENIM?

V. 77. ITA RES EST: Hic nunc voluit servus quasi quandam similitudinem dare, ut sic ostenderet, quale sit illud consilium, quod ipse disposuit. Sed quoniam similitudo, cum datur, quidam est in oratione circuitus, ideireo adiecit: QUAS, MALUM, MIHI AMBAGES NARRARE OCCIPIT. Denique et alter adulescens hoc intellexit, unde adiecit: SYRE, VERUM HIC DICIT, MITTE ISTA, QUAESO. Scilicet externa et per similitudinem translata: unde admonuit eum, quod dixit: ATQUE AD REM REDI.

V. 79. ENIMVERO RETICERE NEQUEO: MULTIMODIS INIURIOSUS CLITIPHO ES: Unde iam tacere non possum. Bene indignationem suam servus extulit, quo facilius sibi adulescentem per suam iracundiam praepararet.

V. 82. HAUD STULTE SAPIS: Non stulte, inquit, sapis, et cum ames et potiri desideres, et pecuniam dari, interea tu nullum periculum velis sustinere. Hoc autem stultitia est protinus velle id, quod non potest, contingere.

V. 84. AUT HAEC CUM ILLIS SUNT: Aut enim debent fructum et potiundi utilitatem cum periculo sustinere, aut pariter et commoditas omittenda est, si periculum devitatur.

V. 85. HARUM DUARUM NUNC: De duabus illis propositis condicionibus aut periculum aut fructum capiat, aut si periculum

fugiat, utilitatem etiam pariter contemnat. Ex his, inquit, quamlibet condicionem eligat.

V. 86. SCIO HOC CONSILIUM: Incitare adulescentem cupit, ne frustra operam perdiderit, quod meretricem adduxit, itaque ostendit tutum consilium esse, quod suscepit: ut apud patrem amica sit sine metu, et argentum, quod promissum est, inveniri possit.

V. 90. SI QUIDEM HOC FIT: Quam cito est motus adulescens, quando utrumque est dixit praeparatum, et ut amica in domo patris sine metu sit, et argumentum ei, quod debitum est, reddi possit. *J.* EXPERIUNDO SCIES: Ipsa actione expertus agnosces.

V. 96. NIHIL SATIS FIRMI: Nullam rationem video firmitatis in consilio, ut debeam talem metum suscipere, ut apud patrem amica mea sit.

V. 97. MANE: HABEO ALIUD: Hoc irridens dicit: vult enim obvius ire meretrici, et dicere ut domum revertatur. Aliter enim incitari adulescentis animus non potest, qui fastidiosus coepit esse per copiam, nisi id, quod cupit, denegetur.

V. 102. TUNE? QUID BONI: Praecisa haec oratio ordine tali. TUNE, QUOD BONI EST FRUARE, DUM LICET. Rursus alia praecisa: NAM NESCIAS: cuius ordo est: EIUS SIT POTESTAS POSTHAC AN NUNQUAM.

V. 108. CONCALUIT: Calore subito concitatus est.

V. 113. QUASI ISTA MINOR: In hoc consilio magis mihi periculum propositum est, quam tibi. Nam si aliquid adversi contigerit, tibi verba sunt praeparata, mihi vero verbera. Unde hanc rem negligere omnino non possum.

V. 118. IN EUM IAM RES REDIIT: Intelligit Clinia, cum apud illum sit hospes, necessitatem sibi impositam, uti hoc, quod ab eo petitur, negare possit, ut assimulet amicam suam esse meretricem.

V. 123. IN TEMPORE AD EUM: In occasione. Ut:

Sola viri molles aditus et tempora noras.

V. 121. QUENDAM OFFENDI MILITEM: Haec fuit occasio, quod voluit miserum militem de negatione sua in amorem amplius suscitare.

V. 131. EVERSAS CERVICES: Quod iactantis et superbi est penitus.

V. 132. GEMITUS, SCREATUS: Haec omnia adulescentuli faciunt, quotiescunque videre, aut videri volunt ab his, quos desiderant: ita sub quodam metu, ut quasi dum aliud necessitate conficiunt, sic impleant voluntatem.

V. 34. *Virgilius Aen.* lib. IV. v. 423.

ACTUS SECUNDI SCAENA QUARTA.

V. 1. EDEPOL TE MEA: Haec scaena comparationem continet earum mulierum, quae amicae sunt, ita ut uni serviant, et earum, quae plurimis sui corporis exhibent potestatem. Et ne videantur meretrices iniustae, defensio est, et quasi forma quaedam hic controversiae continetur. Res enim fiunt meretricis, quum iniustae sunt amatoribus suis et adversae, dum plurimum petant. Quam rem purgans meretrix, dicit se hoc, quod faciunt, facere necessitate, ne cum aetas abierit et senectute exstincta pulcritudo discesserit, inopia maneat, nisi antea quaesiverint lucrum, quo possint sustentare decrepitam ac miseram senectutem. *J.* LAUDO ET FORTUNATAM IUDICO: Vehementer te beatam felicemque iudico, cum id egisti, ut mores tuae formae convenirent. Ut oportuit iam defensionem suam videtur meretrix exorsa. Si quidem scit, quod oporteat fieri, et laudat eam, quae cum pulcritudine tenet integram castitatem.

V. 3. MINIMEQUE ITA ME DI: Etenim non valde miror, si cum his moribus et hac sis pulcritudine, ne non sit aliquis qui te diligat, et te sibi petat.

V. 4. NAM MIHI QUALE: Namque mores tuos mihi sermonibus indicasti.

V. 5. ET CUM EGOMET: Hic iam reparat accusationis defensionem, quae in se esse possit: dicitque merito huiusmodi mulieres, quae uni serviunt, hoc est, quae se separant a vulgo, recte scilicet et bene facere. Nec minus mirabile esse, quod meretrices malae sunt. Hoc enim dixit: ET VOS ESSE ISTIUSMODI, ET NOS NON ESSE, HAUD MIRABILE EST. Vobis enim cum sit voluntas cum uno viro semper esse, debetis servare bonitatem: nos autem bonas esse non sinunt hi, cum quibus rem habemus. Nam propter pulcritudinem nostram amatores esse volunt, qui continuo mutant voluntatem, si fuerit forma mutata. Ergo nisi prospectum ante fuerit, desertae et cum inopia in senectute vivimus. Unde sic purgatum, quod male audire potuisset, non iuste malas esse meretrices.

V. 13. CUIUS MOS MAXIMEST: Verum his moribus se sociant vobis, qui habent hunc morem et similem voluntatem.

V. 15. UT NUNQUAM ULLA AMORI VESTRO INCIDERE POSSIT CALAMITAS: Ut semper inter vos amor valeat, neque senectute aut ullo morbo discidium possit exsistere.

V. 16. NESCIO ALIAS: ME QUIDEM: Quid agam vehementer ignoro: illud certum est, nunquam meum me commodum sine illius commodo comparasse.

V. 18. ERGO, MEA ANTIPHILA: Adulescens venientem amicam intuetur et secum loquitur, quod eius amore factum sit, ut in patriam reverteretur.

V. 19. NAM DUM ABS TE ABSUM OMNE MIHI: Cum enim abs te discessi, universos labores leves arbitratus sum, excepto hoc, quod te carebam.

V. 21. HOCCINE ME MISERUM: * hoc ingenio bono amicae meo modo frui non licere vehementer ingemisco.

V. 22. DIU ETIAM DURAS DABIT: Diu etiam durus . . . . . exsistet.

ACTUS TERTII SCAENA PRIMA.

V. 1. LUCISCIT HOC IAM: Notandum ex hac comoedia, quod in nulla alia licet reperiri, ut biduum tempus in comoedia sit. Omnes enim uno die actus suos explicant, ex eo ipso, quo cuncta effici possunt, ut aut nuptiae celebrentur, aut cognitio fiat expo . . . . aliquid. At hic bidui rationem versari intelligimus. Ergo dixit LUCISCIT HOC. Habet haec scaena allocutionem, in qua ostendit se properare, uti Menedemo nuntiet filium redisse: quamquam hoc nolit adulescens, cum patris sui nesciat voluntatem.

V. 6. CUM ILLI NIHIL PERICULI: Ut celem tam insperatum gaudium, cum ipsi adulescenti nihil periculi sit, ex eo quod indicatur.

V. 11. AUT EGO PROFECTO: Haec scaena persuasionem habet, quemadmodum pater filium suscipiat, et falli se per servos sinat. Neque tanta facilitate utatur, ne corruptis filius moribus vivat, si semel facilitatem erga se patris agnoscat. Tenebit ergo divisiones, ut omnis deliberativa ab utili et honesto similiter fieri possit. Quae omnia suo loco plenius explicabimus, ne tantum ea, quae obscura sunt, dicamus.

V. 18. NUNTIUM ADPORTO: Bene generaliter in nuntio votum futurum esse promisit, ut animus cupidus probari possit, cum non aliud suspicatur, quam quod in desiderio fuerat collocatum. Deinde subiungit [v. 20.]: NUMQUIDNAM DE GNATO MEO AUDISTI, CHREME? VALET: Temperavit primo nuntium, ut cresceret gaudium. Nam primo valet atque vivit inquit, quod utique diversum esse manifestum est. Nam valemus cum integra salute sumus: vivimus cum spiritum ducimus.

V. 21. UBINAM EST?: Parum credit gaudii, quod sibi salus filii nuntiatur. Nunc de loco quaeritur. Ipse quippe qui eius absentiam dolere videatur * * *

V. 22. MEUS GNATUS: Cum iterum, quod cupiebat, senex audisset, tanquam parum credat, interrogationem repetit. Denique percussis omnibus, cum confirmationem nuntii audisset, perseverat gaudium: ideoque adiecit: DUC ME AD EUM OBSECRO.

V. 24. NUM TU EI DIXTI, UT ESSEM: Num tu ei dixisti, quemadmodum nunc essem.

V. 28. QUAM PESSIME IN TE: Hic iam incipit suasoria: illa, quae animum patris componit, ut circa filium temperet lenitatem aut largitatem nimiam aut parcitatem. Utroque genere peccas, dum aut nimium largus es, ut ante nimium parcus. Ex hoc, ut in unum malum ex diversis moribus venias.

V. 34. PRIMUM OLIM POTIUS: Hoc tibi initium mali fuit, quod non filium permisisti ad mulierculam commeare . . . . . quod tunc paulo videbatur esse contenta, cum omnia grata esse potuerunt, quae filius faceret. At tu iniustitia cum adulescentem tuis sermonibus terruisti, exinde illa coacta necessitate, ingratiis coepit victum sibi quaerere.

V. 39. NUNC CUM SINE MAGNO INTERTRIMENTO: Unde modo sine magno damno haberi non potest. *Intertrimenta* autem sunt, quae intus terendo damna perficiunt.

V. 40. QUIDVIS DARE CUPIS: Scio enim, quodcunque desideras, dare.

V. 41. QUEM EA NUNC INSTRUCTA: Verum ut possis intelligere, quemadmodum nunc illa meretrix instructa sit adversus filium tuum, et ad quam perniciem adiecta.

V. 43. ONERATAS VESTE ATQUE AURO: Parum dixerat, ANCILLAS DECEM, quae res tantum in numero collocata videbatur: adiecit: ONERATAS VESTE ATQUE AURO, ut pudori sit ancillas tales ita vestitas levi cibo pascere, aut certe servili. *S.* SATRAPES SIET: Apud Babylonios satrapae appellantur ditissimi, et satellites regum.

V. 48. PYTISSANDO MODO MIHI: Quantum vini absumserit vide, dum pytissat. Proprie autem pytissare dicitur, quod gustare, quasi cum quadam probatione exspuere. Denique adiecit: SIC HOC DICENS, ASPERUM, PATER, hoc est, aliud lenius sodes vide.

V. 51. RELIVI DOLIA OMNIA: Linire est contegere et operire, contrarium est RELIVI, id est, aperui.

V. 52. OMNIS SOLLICITOS HABUI: Hoc est, ebrios. Significat enim SOLLICITOS, id est, solo citatos, quod ebriis contingit, quibus non sunt firma vestigia, sed motu corporis citi sunt.

V. 53. QUEM ASSIDUE EXEDENT: Quem quotidie comedent vel certe frequenter.

V. 54. UT ME TUARUM FORTUNARUM: In meo damno magis misericordiam pro te passus sum et pro fortunis tuis.

V. 55. FACIAT, QUOD LUBET: Indulgentissimus pater et qui vehementissime filium desiderabat, licet damna audisset, tamen omnia se dicit filio permittere velle, dum modo ipsum habeat in potestate.

V. 57. SI CERTUMST TIBI: Hic iam persuadet, ut illud, quod supra diximus, velit adulescentis animo veluti nesciens dare, cum artibus servi inductam pecuniam dat, et ad luxuriam ministrat. Denique ipsum consilium suum, quod sit, proponit.

FALLI TE SINAS TECHNIS PER SERVUM. An fieri possit adiungit: SUBSENSI ILLOS HOC QUOQUE AGERE. Ex eo enim, quod iam agunt et praeparant, fieri potest. Deinde ab utili adiunxit: ET TIBI PERDERE TALENTUM HOC PACTO SATIUS EST, QUAM ILLO MINAM. Melius est, velut insciens plurimum perdas, quam sciens minimum: cum ex hoc filius, quod licentiam agnoverit, iam ei lubebit maiora committere. Dein adiungit ab honesto: NUNC DE PECUNIA AGITUR. Ostendit honestum et utile declaravit. Denique perseverat circa id ipsum, ut dicat: Cum enim intellexerit animum tuum, te prius vitam tuam prodituram et omnem pecuniam, quam abs te filium dimittas: vide quam fenestram ad turpitudinem, ad luxuriam nequitiamque patefeceris, hoc est, quantam ianuam dederis, peccatorem perire.

V. 77. IPSUM NON POTERIS PATI: Statim tu interire bona, et filium vivere luxuriose et malis operibus non patieris.

V. 78. IBIT ILLICO AD ILLUD: Sibi veluti remedium suscipiet, et abiturum se esse minitetur, maxime cum scit apud te se plurimum valere.

V. 81. VIDERE VERUM ATQUE ITA: Videre mihi verum dicere, et ita quemadmodum filium reddam.

V. 82. SOMNUM OCULIS NON VIDI: Somnum oculis meis non cepi, quaerens quemadmodum filium reddam.

V. 90. VICINI NOSTRI HIC AMBIGUNT DE FINIBUS: Litem vicini habent de limitibus.

V. 91. ME CEPERE ARBITRUM: Me iudicem esse voluerunt.

V. 94. ITAN COMPARATAM ESSE ETC.: Sensus hic est. Satis miror, cur prudentius sapit Chremes. An ita natura hominum comparata est, ut melius videant ea, quae aliena sunt, quam quae sunt sua. An hoc ideo fit, quia dum nos in re nostra sumus, aut gaudio impedimur aut aegritudine animum occupatum ad prehendendas vel respuendas res adhibere non possumus.

V. 99. DISSOLVI ME OCIUS: Cito revertens ab eo, quo erat, Chremes, dicit se ex eo negotio solutum et amico operam traditurum.

ACTUS TERTI SCAENA SECUNDA.

V. 1. HAC ILLAC CIRCUMCURSA: Servus argentum desiderans, quod dare meretrici possit, tamen hoc, quod loquitur, non videtur domino praesenti esse suspectum. Quoniam enim supra dixerat servus, Syrum quasi in Menedemum dolos tendere, uti argentum meretrici per fallacias quaereretur, ideo in senem generaliter dictum. Denique hoc suspicatus Chremes, quod si in Menedemum, ita fiat, dixit: Num me fefellit hosco id struere: fortasse ille Cliniae servus tardus est, ideo noster Syrus hanc

provinciam sumpsit, hoc est istud officium suscepit, ut ipse quaerat argentum.

V. 7. Te miror, Cihreme: Te valde miror mane vigilare, qui heri tantum biberis.

V. 8. Nihil nimis: Non multum.

V. 10. Aquilae senectus: Aiunt aquilam in senectute, quod ei rostri superior pars vetustate et incremento curvata foramen includat, ad cadavera accedere, et sic sanguinem in potum sumere, et quodammodo bibendo vivere. Hoc igitur ait servus domino, quasi bibendo totum tempus hesterna coena egerit, visa vero est quasi aquilae senectus.

V. 12. Forma luculenta: Non solum commoda et faceta mulier et speciosa forma, ita enim ut olim seduci, nunc sane bona. Hic intelligi datur, quod senex sciat eandem ante fuisse castam, ante pauperem, nunc vero meretricio more viventem. Ideo adiecit servus, non quemadmodum antea bona, sed uti nunc sibi ipsi compararetur, sane bona.

V. 16. At quasi is non divitiis abundet: Ex more inopiam male meritis adiecit.

V. 18. Quid ego nesciam?: Ut facilius servum dominus incitare posset, quod cupiebat servo adiutorem eum esse, ad tendendam in Menedemum fallaciam propter argentum, fingit se irasci servo Cliniae: Hominem, inquit, pistrino dignum: cui iungitur, qui passus id fieri. Callide servum, tanquam ignoret, quid fieri debuisset, incusat, ut maiorem suscipiat voluntatem. Qui fallendi dominum hunc ipsum cum denique sibi hoc praeparans, sic postea dixit: Laudas, qui heros fallunt.

V. 26. In loco vero laudo: Bene adiecit, ne perpetuam malefaciendi licentiam servis daret.

V. 27. Quippe quia magnarum: Nam, quia fallunt tempore, maximum saepe remedium est, ne gravior aegritudo videatur.

V. 30. Iocone an serio illa: An consilio isthaec dicat, an ioco, intelligere non possum: unum tantummodo intelligo, quod mihi ad hoc, quod disposui, cumulat voluntatem.

V. 32. Et nunc quid exspectat?: Hic iam dum accusat adulescentis servum, hortatur suum dominus, qui ipse hos dolos tendat. Denique adiecit: At te adiutare oportet adulescentuli caussa.

V. 36. Facile equidem facere possum, si iubes: Peritiam suam circa huius modi rem declaravit servus: sed dixit metuere domini voluntatem, et posse se facile, si ipse voluerit imperare.

V. 27. Calleo: Peritus et doctus sum.

V. 39. Facitodum eadem haec: Iam praeparat sibi dominum: monetque, ut meminerit, si quando haec omnia evenerint, sicut humana sunt omnia, uti et filius eius possit ista perficere.

V. 42. NON USUS VENIET: Non hoc continget, neque fieri potest.

V. 43. NEQUE EO NUNC DICO: Bene purgat id, quas immiserat suspiciones, ne vero iam credat adulescentem filium pater talia vel facere vel cogitare. Dixitque se servum ex suspicione ista metuere, quod eius aetas iam talis, uti si necessitas, ut Chremetem ita ducat et tractet, quemadmodum nunc senex videtur hortari.

V. 46. DE ISTHOC CUM USUS: Si quid tale contigerit, tunc videbimus, quod necessitas coget facere.

V. 47. NE QUUM MALEFACEREM: Nisi cum me senex adhortatur.

ACTUS TERTI SCAENA TERTIA.

V. 1. QUID ISTUC: Haec scaena locum communem tenet in eum, qui hospitis sui amicum corrumpat. Pater tamen non sicuti cur tanquam communi * at ita respondet filius tanquam negans, ut magis coniecturae caussa sit, quam communis locus. Verum patrem tanquam communem locum dicentem accipiamus, hoc primum generaliter cum invidia: deinde cum interrogatus esset, quidnam fecisset, ille continuo non factum, sed vere factum protulit, dicendo: VIDINE EGO? ut a probatione exordiretur, et post ostenderet crimen, quod manum adulescens in sinum meretricis inserebat.

V. 3. ACTA HAEC RES EST: Syrus servus credit senem invenisse filium amare meretricem, quae res antea per dolum celabatur: ideo vehementer metuit.

V. 5. ISTAE QUIDEM CONTUMELIAE: Supra quidem INIURIA dixerat, verum adiecit CONTUMELIAE SUNT. Est enim iniuria, quasi cum violentia aliquid in corpus efficitur: contumelia vero, cum praeter violationem corporis est. Et violatio opinionis: EIUS AMICAM SUBAGITARE. Hoc est crimen, quod supra posuit. *Subagitare* autem, perfectionem ipsam libidinis intelligimus.

V. 7. VEL HERI IN VINO: Hoc ex antecedentibus argumentum colligens dixit: NOVI EGO AMANTIUM ANIMOS, ADVERTUNT GRAVITER, QUAE NON CENSEAS. Ita enim mos est amatoribus, ampliora suspicentur, quam tu haud poteris suspicari.

V. 11. ESTO: AT CERTE: Hic mandat pater, ut discedat a domo filius: aliter enim negat fieri posse, ut impudentia adulescentis comprimi possit. Dicit enim multa libidinem velle, eamque sub cuiusque praesentia se minus audere complere.

V. 13. EGO DE ME FACIO: Hoc est, ita ex me suspicor. Nam nemo est amicorum, apud quem universa velim exponere, atque narrare ea, quae occulta habeo: quippe aut in summa honestate amicus, et id quodcunque cogito, eius dignitate deterreor,

ne indicem: aut ipsa certe res, propter sui turpitudinem, eam narrationem comprimit. Hoc est, quod dicit: IPSIUS FACTI PUDET, NE INEPTUS, NE PROTERVUS VIDEAR, si cum eo loquar, qui habet maximam dignitatem.

V. 24. VIN TU HOMINI STULTO AUSCULTARE MIHI: Quemadmodum in proverbio est: mihi si vis, stulto homini auscultare licet, hoc est, obaudire.

V. 29. ISTAS POSTHAC COMPRIMITO: Quoniam pater dixerat, vidi ego te manus modo meretrici huic in sinum inserere, ideo servus ait, istas ergo manus comprimito tibi.

V. 30. CENSEN VERO: Subblanditur domino per obsequium servus, cum de adulescente quasi quendam metum habere se dicit. Vide iam, inquit, qualis sit, qualem futurum putas, nisi eum, quantum tibi facultatis numina concedunt, servas, mones atque castigas.

V. 32. ATQUE NUNC, HERE: Bene praesens tempus in metu ponit, ut ille sciat iam filium nescio quid moliri.

V. 33. MINUS MINUSQUE: Et hoc pulcre videtur adiectum, quo, si qua in culpa inventus fuerit filius, continuo iam videatur servus esse purgatus, quod eius imperium filius contemnat.

V. 37. VERUM ALIUD EX ALIO: Hoc videtur obscurum quidnam sit, sed ex his, quae consecuntur, manifestum fiet. Nam interrogatus a domino, quid esset, respondit: Pessima haec est meretrix. Ita quod hic pessime de meretrice pronuntiatum est, supra contrario dictum, commodo facta haec est meretrix. Ergo iure dictum: ALIUD EX ALIO INCIDIT.

V. 38. IMMO, SI SCIAS: Vidit dominum servus quasi consensum commodasse, non quo verum indicium de meretrice * ideo adiecit. VIDE QUOD INCEPTET FACINUS.

V. 39. FUIT QUAEDEM ANUS: Hoc consilium dicit se servus adversus Menedemum sumsisse, quo possit pecuniam ab eo exprimere, quae meretrici daretur. Verum hoc consilium in hoc provenit, ut prosit vehementer Clitiphoni. Namque fingit nunc Antiphilam, quae amica sit Cliniae, apud meretricem ac quandam anum Corinthiam arrabonis nomine collocatam: et nunc velle ad Menedemum pergere, ut ab eo pecuniam accipiat, quae data sit pro puella: ut si eandem redimeret, maxima inde lucra possit accipere. Sed hoc displicet domino consilium. Verum provenit ad adventum futurum. Nam cum cognita fuerit, quod filia sit Chremetis, iam fiet necessarium, uti meretrici hoc sine Chremete debeatur argentum.

V. 42. ARRABONI: Pignori.

ACTUS QUARTI SCAENA PRIMA.

V. 1. NISI ME ANIMUS: Haec scaena tenet maximam controversiam: quippe maritus dum gravidam videret uxorem, man-

davit, ut, puellam si peperisset, exstingueret. Mater puellam peperit et exposuit. Quae cum exponeretur, anulum dedit. Inventus est apud quandam puellam anulus: interrogatur unde sit: illa respondit, ipsum esse, cum quo esset exposita. Hoc cum cognovisset senex, agnitam puellam, quam exstingui iusserat, ream facit uxorem, quod adversus edictum suum fecisset. Hic primo venialis est status. Feci, sed pietate feci. Ergo primo inter se loquuntur, an ipse anulus sit, cum quo exposita sit filia.

V. 4. AT UT SATIS CONTEMPLATA: Sed ut satis integre pleneque perspexeris, nutrix mea.

V. 8. MAGNO CUM CONATU: Magno cum impetu una quaeque pronuntiat.

V. 9. EHEM, MI VIR: Hinc exordium sumptum, quod ab obsequio coepit, ut benivolentiam comparare possit. Deinde adiectum, quod purgationis loco ponitur, quae res ad veniam pertinet, quod tamen adhuc principium sit. PRIMUM HOC TE ORO, NE QUID CREDAS, ME ADVERSUS EDICTUM TUUM. Denique sic adiunctum ex persona servi: NESCIO QUID PECCATI PORTET HAEC PURGATIO. Finit principium: narratio supponitur: MEMINISTIN ME ESSE GRAVIDAM, ET MIHI TE MAXUMOPERE DICERE, SI PUELLAM PAREREM, NOLLE TOLLI ETC.

V. 15. ERGO HERUS DAMNO AUCTUS: Nove positum AUCTUS DAMNO, quod ei coheres puella venerit, quam dedit exponendam. Quia supra dixerat senex: SUSTULISTI, ideirco ait: Exponendam dedi, quo minus videatur esse delictum. Hic iam immutatus vehementer senex, quod exposita puella esset et exposita adversus edictum. Ita cum impetum generalis accusationis sumpsisset, statim illa ad quaestionem descendit et statum apertissime collocavit venialem, cum dixit: SI PECCAVI, MI CHREMES, INSCIENS FECI. Deinde supponitur plenior accusatio: ID QUIDEM EGO, ET SI TU NEGES, CERTUM SCIO TE IMPRUDENTEM DICERE AUT FACERE OMNIA. Deinde post principium accusationis subiunguntur omnia crimina, quae a summo ad imum dicuntur. TOT PECCATA IN HAC RE OSTENDIS. Et proponit sibi quasi quandam quaestionem mulier, quae contra imperium mariti fecisset, et dicit se hoc pietate et materno egisse animo.

V. 23. SPEM VITAE: Scilicet non oportuit simulare re ipsa, sed verbis. Huic responderetur: QUAM BENE ABS TE PROSPECTUM EST ETC. Unde epilogorum loco adiunctum est, quantum incommodi consecutum sit.

V. 29. QUID CUM ILLIS: Sensus hic obscuritatem habet, qui talis est. Exposita tibi est filia, suscepta ab ea, quae pudorem filiae tuae venderet: sed tu cogitasti satis esse, dum modo viveret. Ego nunc cogor eam suscipere, sed defendere eius pudorem non possum. *J.* QUID CUM ILLIS AGAM: Sibi dicit violata filia nullam esse posse vindictam.

V. 31. CHREME, PECCAVI: Hic iam deprecantis venia supponitur, cum dicit: OBSECRO QUANTO TUUS ANIMUS ETC. Quod tuus enim animus aetate maior est pietate et clementia, stultitiae meae debet in tua iustitia esse praesidium, id est, aliquid defensionis et auxilii.

V. 34. ISTUC FACTUM AGNOSCAM: Hanc quidem veniam tibi dabo. Verum mea clementia multum ad peccata compelleris.

V. 35. SED ISTUC QUIDQUID: Perempta controversia ad originem res ducitur, facto a generali ad speciale argumento.

V. 37. QUUM EXPONENDAM DO: Cum dedissem puellam exponendam, anulum de digito mihi detraho, ut una cum puella exponeretur. Et subiungit caussam, si moreretur, ne aliena esse a nostris bonis potuisset. Neque enim liberos etiam mortuos, fas erat fraudari bonis.

V. 46. PLUS SPEI VIDEO: Hoc servus cum gemitu dicit: si quidem fieri potest, ut cognoscatur haec Antiphila, quod filia domini sit. Quo facto vehementer metuit, ne incipiat Clinia amicam suam confiteri, et cognoscat pater, quod meretrix amica Clitiphonis sit. Denique ideo dicit, cum nomen dictum esset eius, cui data esset puella, ut exponeretur: MIRUM NI ILLA SALVA EST, ET EGO PERII.

V. 52. NON LICET HOMINEM: Non licet nobis perpetuam gerere voluntatem, maxime cum res non permittat: ita mutamus cum tempore voluntatem.

ACTUS QUARTI SCAENA SECUNDA.

V. 1. NISI ME ANIMUS: Servus hic vehementer aestuat, quod animadvertit fieri posse, ut puella agnoscatur, et ingemit, quod sibi multum infortunium adfuturum sit. *S.* Non longe: Hoc est, HAUD MULTUM.

V. 2. IN ANGUSTUM OPPIDO: Translatio facta est ab illo, cum periclitatur exercitus, in angustum coactus. *S.* OPPIDO: Valde significat.

V. 5. TRIUMPHO, SI LICET: Summum gaudium est, si tutus sine vulnere discedam, hoc est, latere tecto et custodito. Non ergo de argento cogitare debeo, quemadmodum id eripiam, sed quemadmodum tutus ipse discedam.

V. 6. BOLUM: Praedam.

V. 7. QUID COMMINISCAR: Quid argumenti capiam. Et est COMMINISCOR invenio vel recordor, cuius simplex in usu non est.

V. 9. QUID SI HOC: Cogitantis animo, quasi dum multa deliberando quaerit, invenit quaedam, non placita repudiat. Post id, quod sit optimum, invenisse se dicit, ut ad se illud argumentum revocare possit, quod oblitus erat.

ACTUS QUARTI SCAENA TERTIA.

V. 1. NULLA IAM MIHI RES: Allocutio est Cliniae exsultantis gaudio, quod sua amica sit cognita. Ita dicit mentem suam oneratam gaudio, ut nulla res possit intercedere, quae adferat aegritudinem. AEGRITUDINEM dixit pro aegrimonia, id est, tristitia vel infirmitate.

V. 3. DEDO PATRI ME: Uti frugalitatem, id est, parcitatem, quam in me voluit, compleam, quippe cum velit eam me habere uxórem, quae sit honestis moribus, scilicet Chremetis filia. Unde non mea caussa laetor, sed potius ipsius puellae, quam diligo.

V. 10. DATE MIHI VICISSIM: Id est, quemadmodum nunc ego verba tua audivi, ita vicissim te mihi da, uti, quod necessarium est, facias, ne resciscat pater amicam filii sui esse meretricem.

V. 12. O IUPPITER!: Per *προσφώνησιν* omissis vocibus servi, secum Clinia gaudet. Parum credit sibi contigisse, quod efficitur in gaudio repentino, nisi aliquid procreatur.

V. 15. DEORUM VITAM APTI: *πόρισον* sive *παραβολὴ*, quae sunt species *ὁμοιώσεως*, se quasi deum esse asserit, ut in Andria: *Deorum vitam propterea esse sempiternam arbitror.* APTI significat adepti.

V. 16. VIDENDUM EST, INQUAM: Persuadet servus Clíniae, uti secum ducat meretricem ad domum patris, ne, si remanserit in domo, facile senex filii amicam possit agnoscere.

V. 21. AT ENIM ISTHOC: Haec res mihi videtur esse vehementer contraria. Nam quomodo rogabo patrem, ut mihi filiam det, si sciat meam amicam esse meretricem.

V. 23. QUIN NOLO MENTIARE: Hoc ex consilio dicit servus, uti non mentiatur, sed continuo dicat, illam filiam Chremetis se uxorem velle, et esse hanc amicam Clitiphonis. Sic enim persuasurus est postea domino servus, tale repperisse se consilium, uti a Menedemo filius petat pecuniam, quo quasi dicat, se velle filiam Chremetis uxorem ducere, uti ad nuptias habeat necessaria: et hoc credat senex propterea adulescentulum petere, quo per fallaciam dari possit: ita ut, cum utrumque dixerit adulescens, per fallaciam dicere credatur.

V. 27. UT CELET SENEM NOSTRUM: Nesciens adulescens hoc consilium adiecit. Et fortasse hoc velis, ut celet patrem Clitiphonis noster senex, quod ipsius amica sit meretrix.

V. 31. CONSILIO PALMAM DO: Id est, maximam victoriam et gloriam mihi concedo, ut verum dicendo ambos fallam. Secundum hoc, quod supra diximus, ut non credat senex noster

---

V. 21. *Ut in Andria* Act. V. sc. 5. v. 3.

amicam filii sui esse meretricem, etiam si audierit. Quod fit per figuram *διασυρμὸς*, quae est elevatio, quando auditorem vera dicendo in errorem inducit.

V. 35. At enim spem: Si enim crediderit senex amicam filii sui esse meretricem, filiam suam mihi non dabit.

V. 38. Quid, malum: Credis hoc me velle simulare. Malum autem interiectio nihil significat, sed exclamationis continet locum. Quomodo Cicero pro Scauro: *Quae, malum! est ista ratio?*

V. 41. Quid? si nunc caelum ruat: Stultus metus est de caelestibus metuere. Ergo stulte id in metu, et sic ponis, quod fieri omnino non potest. Ut sit argumentum ab impossibili.

V. 42. Quasi ea potestas non sit: Pulcre persuadet, ut faciat hoc, quod monetur, cum dicit in potestate eius futurum, quo velit tempore, ut se exsolvat.

ACTUS QUARTI SCAENA QUARTA.

V. 1. Satis pol proterve: Satis aspere.

V. 4. Aut cum venturam: Immo potius vero me esse venturam *

V. 6. Tergo poenas: Tergo, id est, dorso: si quidem *tergum tergi* dorsum, *tergus* vero *tergoris* corium dicitur.

V. 7. Satis scite promittit: Id est, valde eleganter promissa tibi dabit, per utrique per . . . . intelligitur.

V. 8. Dormiunt, ego pol: Vult excitare eos, qui sibi pecuniam promiserunt, nec dederunt: uti fingat se evocatam esse a nescio quo et velle discedere. Itaque consentiente ancilla fingit mendacium.

V. 11. Curriculo percurre: Propera et festina.

V. 13. Verba his me: Hoc est, me dicturam aliquid, unde decipiam illos.

V. 15. Quin est paratum: Intellexit servus callidus, quod idcirco se adversiri diceret, quod argentum quaereret. Et hac ratione ei pollicetur. *S.* Quin ego hic maneo: Qui argentum dari posset, et nihilo minus illud fieri, quod dispositum est. Itaque et de tempore adiecit: Atqui iam dabitur.

V. 17. Tua pompa: Id est, nobilis comitatus, scilicet ancillae decem et ceteri comites, qui venerunt.

V. 18. Egone? argentum cudo: Quaeris, cur te ad Cliniam transire volo? argentum cudo: id est, produco, quod tibi dem. *Cudo* proprie est compono vel tundo, unde *incus*, ubi tunditur ferrum.

V. 19. QUAM INLUDAS: Per accusativum casum hic dictum est. Virgilius:

Certantque illudere capto,

per dativum. Item ipse:

Virtutem illude superbis.

V. 24. SUMPTUM SIBI LEVATUM: Cum discesserit tanta ancillarum multitudo, dominus credet sibi allevatum sumptum, id est, impensam, sed nescit ex ea re damnum ad se esse venturum, dum hac re maxime ab eo extorquebitur argentum.

V. 26. TU NESCIS: Id age, ut nescisse videaris: et ille per ὑπερβολὴν, MUTUM ME DICES.

ACTUS QUARTI SCAENA QUINTA.

V. 1. ITA ME DI: Discedentibus ancillis senex ingemiscit, quod tanta ad Menedemum multitudo ventura sit, quam et ipse cum unam diem sustineret, magno se dixit affectum damno. Nam et domina pytissandó, id est, leviter gustando et spuendo multum vini absumit et reliqua familia: si quidem per χαρακτηρισμὸν, id est, futurae rei descriptionem, argumentatur, quid sit consequens: videlicet filii discessio. Et est ἠθοποιία, quae fit, quando loquentem introducimus quamlibet personam.

V. 5. MAGNO DESIDERIO FUIT: Tantum desiderium filii absentis pater habuit, ut primis diebus damna a meretrice non sentiat.

V. 11. VIDERE EGISSE: De eo, quod tecum locutus sum, videris iam aliquid fecisse. Nam supra ait: *Huic nostro tradita est provincia.*

V. 12. DICTUM AC FACTUM: Hoc est, cum dixisses, factum continuo reddidi.

V. 14. TIBI CAPUT DEMULCEAM: Quod solet fieri, his qui placent, ut manus per caput tractu ducta quasi quaedam videatur esse laudatio.

V. 17. GLORIARE EVENISSE?: Hoc tibi pro voluntate contigisse gloriaris?

V. 19. TUI CLITIPHONIS: Hoc est, illud consilium, quod supra significatum est, ut veritas dicta nihilo minus implicare possit errorem: quippe cum dicit Clinia patri Clitiphonis amicam esse hanc: ut hoc dum indicat servus, nihilo minus dominus filii sui amicam meretricem esse non credat.

V. 27. ET QUIDEM IUBEBIT POSCI: Et volet, ut filiam tuam pater suus postulet. Quam rem cum non intellexisset, cum si-

---

V. 2. *Virgilius Aen.* lib. II. v. 61.
V. 4. *Item ipse Aen.* lib. IX. v. 631.

mulata videretur, respondit ille, uti argentum filio dari possit ad nuptias necessarium.

V. 31. NEQUE DESPONDEO: Id est, non promitto, unde *sponsa* dicitur. Nam et sponsio et dos a patre puellae dabatur.

V. 34. NON MEA EST SIMULATIO: Boni et sapientis viri hic sensus est, ut nunquam audeat, quod nunquam sit facturus, polliceri.

V. 35. ITA TU ISTHAEC: Ita igitur haec effecto, ut sine mea persona haec compleas.

V. 42. QUOD TIBI DIXI DE ARGENTO: Quod supra nos diximus, ut eventus impleret consilium, hic nunc conficit: si quidem postea puella cognita est, pro qua iam debitor Chremes factus est, cum constet eam arrabonis nomine apud meretricem collocatam.

V. 45. NUM MIHI DATUM: Sane dominus hac responsione uti posset, ut non redderet argentum. Sed servus callidus occurrit: non potes dicere istud non te accepisse, neque iussisse, neque invito filiam oppignorare potuisse.

V. 48. SUMMUM IUS: Id enim, quod datum est, utique reddendum est. Sed iure cautum est, ut filia quidquid acceperit vel filiae nomine datum fuerit, quae in familia est, non recte datum videatur. Itaque aequitas est, ut debitum solvi debeat, ius est, ut sic datum reddatur. Sed ille renititur a caussa, quod non debeat, et fit controversia ex negotio. *S.* SUMMUM IUS: Vulgo dicitur: *Qui plus potest, peius facit.*

V. 50. OMNES TE IN LAUTA: Hoc a persona persuadet potius reddere quam negare.

ACTUS QUARTI SCAENA SEXTA.

V. 1. NULLA EST TAM FACILIS: Nunc adulescens Clitipho redit, graviter ferens, quod ab amica sit exclusus.

V. 2. QUAM INVITUS FACIAS: Etiam si facilis sit, ex animo facientis habet maximam difficultatem.

V. 10. PROTERVITAS: Asperitas vel superbia.

V. 12. EX TE PRIUS AUDISSE: Gaudeo, quod istuc ex te prius audivi, unde me laesisti, ante quam tibi argentum dedi, quod daturus fui.

V. 14. QUID IGITUR DICAM: Quid enim possum tibi dicere, cum mihi amicam adduxeris, quam non liceat tangere. Bene . . . longe factus est adulescens ab iniuria, postquam comperit argentum iam paratum.

V. 21. DEAMO TE: Id est, valde amo.

V. 22. QUA CAUSSA ID FIAT: Qua caussa fiat, noli quaerere, tantum obtempera et obsequere.

V. 23. CAVE QUIDQUAM ADMIRATUS: Id vide, ne prae nimio gaudio admireris, id tibi patrem praecipere, sed quasi nescius suspicionem eius a te dolo amove.

V. 24. LOQUITOR PAUCULA: Ne ex sermonibus tuis nascatur ulla suspicio.

ACTUS QUARTI SCAENA SEPTUMA.

V. 2. DIXI PLERAQUE OMNIA: Supra diximus in Andria *omnia* abundare et *pleraque* significationem suam propriam continere.

V. 4. SEQUERE ME: Posteaquam argentum traditum est, continuo hunc adulescentem vocat servus, ne aliquid aut ex admiratione, aut locutione suspicionis pater possit accipere.

V. 6. NAM NIHIL EST ILLIC: Pulcre adiectum, ut omnino suspicio tolleretur, non esse amicam Clitiphonis: si quidem non diu illic moraturus est.

V. 7. MINAS QUIDEM DECEM: Consuetudo patris semper est, ut de damnis cogitet, tametsi filiis det.

V. 8. QUAS PRO HORTAMENTIS: Hoc est, nutrimentis. *Hortatores* enim dicuntur, qui equos nutriunt. Denique alia hortamentis, alia ornamentis contulit.

V. 10. PORRO HAEC TALENTA: *Talentum* genus est ponderis, quod habet in se LXII aut LXX libras.

V. 11. QUAM MULTA IUSTA INIUSTA: Si quidem nunc relictis omnibus rebus quaerendus mihi est aliquis, cui meo labore inventa dare possim, ut filiam meam ducat uxorem.

ACTUS QUARTI SCAENA OCTAVA.

V. 1. MULTO OMNIUM: Scaena haec actionem tenet, quippe Menedemus gaudet plurimum, quod filium videt et integris moribus et uxorem eam velle ducere, quae honestissimi viri filia sit. Et quod dixit, QUUM TE INTELLIGO RESIPISSE, quasi hoc nesciat, quod eadem puella sit, quam amaverat, quae nunc filia sit Chremetis: aut dissimulat, quod quasi a meretrice animum filii ad nuptias transtulerit, aut errat ex dolis servi. Credit Chremes interpellatum Menedemum esse a filio, non vere ut uxorem duceret, sed ut nuptiarum gratia argentum a patre susciperet.

V. 4. SERVA QUOD IN TE EST: Petens nuptias filio suo, posteritatem respicit totam.

V. 7. QUAESO, QUID HOMINIS: Redigere vult in memoriam Chremes Menedemo * Arguit igitur, quod veluti stultus non intelligat, quod de dolo nunc agatur.

V. 11. NEMPE HAEC, QUAE APUD TE: Ut facile docere possit senem, non vere ad nuptias peti filiam suam, sed uti nuptiarum gratia adulescenti dari possit argentum, commemorat: NEMPE HAEC, QUAE APUD TE EST, CLITIPHONIS EST AMICA: uti ex his, quae apud eam gesta sunt, sciat Menedemus esse fallaciam.

V. 15. ID AMICAE DABITUR. Vel confirmantis pronuntiatione accipi potest, vel quasi cum affirmatione interrogantis . . . . . Nam interrogatio interdum ad negationem, interdum ad affirmationem dirigitur.

V. 16. SCILICET DATURUM: Licet damnum intelligat senex, et deceptus de gaudio sit, tamen memor doloris pristini et calamitatis, omnia vult sustinere, quam id, quod passus est, rursus pati.

V. 19. QUID NUNC RENUNTIEM: Quid ergo vis renuntiem filio abs te esse responsum, ne intelligat me hoc intellexisse, quod non vere nuptias petit.

V. 25. DESPONSAM QUOQUE ESSE: Petitionis uxorum nomina haec sunt. Nam primum *inventa* dicitur, deinde *pacta*, tertio *desponsata*, quarto *uxor*. Ita ut vicinum nomen iam petitionis ostenderet circa nuptias, dixit: POSTREMO DESPONSAM QUOQUE ESSE DICITO, hoc enim vicinum ad uxorem. Nam supra *pacta* dicitur, ut est apud Virgilium:

et pactae coniugis ostro.

Denique primo Menedemus cum audisset Chremetem: DIC CONVENISSE, EGISSE TE DE NUPTIIS. Quoniam conventae nomen dixerat, quod longe est positum, quaesivit: QUID DEINDE? Quasi hoc parum est, et pervenit usque ad appellationem prope uxoris.

V. 28. ISTIUS OBSATURABERE: Facile eius fastidium habere poteris.

V. 32. NAM TE SCIENTE FACIAM: Faciam te sciente, hoc est, non te ignaro.

ACTUS QUINTI SCAENA PRIMA.

V. 1. EGO ME NON TAM: Haec scaena coniecturalem statum continet, quoniam argumentis collectum est, Clitiphonem amicam habere meretricem. Hoc ut probari possit, argumenta dicentur. Denique sic sumpsit exordium a persona sua et Chremetis. EGO ME NON TAM ASTUTUM: hoc est, acutum et perspectorem rerum.

V. 3. HOC MIHI PRAESTAT: In hoc me antecedit. SED HIC. * ITAPAIT POCA OYETA . . . ponis cum tractat, in se multa maledicta.

V. 4. CAUDEX, STIPES ETC.: CAUDEX est truncus arboris, conversa O in AU, fit pro *codex* CAUDEX, sicut pro *cote cautis*. STIPES similiter est truncus cuiuslibet ligni et declinatur *stipes*

stipitis. *Stipes* vero *stipis* est praebenda militum. Haec singula pronuntianda sunt per ἀστισμὸν, ut stulti vis exprimi possit.

V. 5. IN ILLUM NIHIL: Hoc est, quod supra dixi, contra opinionem dictum. Nam adiecit: EXSUPERAT STULTITIA EIUS HAEC OMNIA.

V. 14. VULTUS QUOQUE HOMINEM: Adhuc perseverat Chremes, ut credat a Syro ad Menedemum compositam esse fallaciam, ita ut et vultus hominem sceleratissimum fingat.

V. 16. SI MAGIS NORIS PUTES: Hic iam aperit veritatem Menedemus. Magis qualis sit Syrus intelligas, si magis, quae fecerit, cognoscas.

V. 17. MANE HOC PRIUS: Cum narrare vellet Menedemus, ut crederet Syrum adversus Chremetem potius insidias tetendisse, intercedit et dicit quidnam perdiderit, quod negatum a Menedemo est. Unde se mirari vehementer dicit, quod haec non fuerit suspicatus.

V. 25. SET ILLE TUUM QUOQUE: Hic iam prorumpit in narrationem. Ille, inquit, Syrus mire tuum finxit filium, ut amicam eius tu Bacchidem suspicari non possis. Haec argumenta colligit a factis. MITTO IAM OSCULARI ET AMPLEXARI. Deinde a loco, quod in ultimis aedibus retro conclave positum sit, quo eis introlatus est lectus: utique discessio haec longe a conspectu multorum posita, ideo sumta conspicitur, ut magis facinus celaret. Deinde quod ingressi sunt solus Clitipho et sola Bacchis. Haec dicens a praecedentibus argumentatur, quid consecutum sit, scilicet concubitus. Unde, quia rem coniecturaliter collegerat, addit: OPERUERE OSTIUM, ET CLINIA HAEC FIERI VIDEBAT? Fieri enim non potest, ut si amica Cliniae esset meretrix, ipso praesente cum altero adulescente concluderetur. Qua re probata Chremes vehementer exclamat, memor coenae datae, DECEM DIERUM VIX MIHI EST FAMILIA, ut dicat haud esse unde familiam sustentet.

V. 37. QUID ISTUC TIMES: Inscitia se rem probatam habere Menedemus illudit faceta satis urbanitate.

V. 41. UT FACILIUS MIHI VERBA DENTUR: Haec facta sunt.

V. 42. MERITO MIHI NUNC EGO SUCCENSEO: Hic iam ab argumentis, quae a Menedemo dicta sunt, alia colligit Chremes de praeterito, quod illum in sinum meretricis viderit manum inserere.

V. 46. NAM IAM: Affectio est illa irascentis, de qua saepe diximus. Ut quod ait Virgilius: *Quos ego?*

V. 47. NON EGO TIBI EXEMPLI: *Παράδειγμα* est, ad deterrendum dictum.

V. 52. FAC TE PATREM: Comoediarum vice versa sunt omnia. Nam ille, qui accipiebat ante consilium, nunc dare coepit. Mores enim per comoediam expressit, et qualis humana hominum vita declaratur.

V. 58. Ad rastros res: Ad rastros sum non dolore, sed paupertate rediturus.

V. 64. Quid dotis dicam te dixisse: Proprium iuris est verbum, cum dicitur dos, quod exprimitur, quid obticuisti? Postea quam dos petita est, Chremes diu deliberavit consilium quaerens, non quo summam quaereret dotis * quod intelligi datur ex sequentibus. Compromissa dote adiungit, si me vis salvum: aliter enim filium corrigi non posse credit, nisi dotis nomine omnia bona filiae promisisse videatur, unde crederet filius exheredem se. Denique id, inquit, mirari te simulato, ut ad eius notitiam veniat. Quam quidem rem cum intellexisset Menedemus, explanat se ideirco promisisse, ut animum adulescentis luxuria et lascivia diffluentem inopia retunderet et ad integram frugem necessitate revocaret.

V. 76. Dictis confutabitur: Solis sermonibus male tractabitur.

V. 77. Set syrum: Cum utique maiora tormenta servo minatus sit, irascentis more, quod esset facturus, exprimere non potuit. *J.* Adeo exornatum: Id est, comptum, per εἰρωνείαν.

V. 78. Adeo depexum: Hoc est, compositum poenis et tormentis.

V. 80. Viduae mulieri: Facilis enim illusio est in eam, quae et mulier et vidua est.

ACTUS QUINTI SCAENA SECUNDA.

V. 1. Itane tandem: Ad satisfaciendum valet haec scaena et veniam petit.

V. 4. Vulgo faciunt: Quod meretrices omnes amant adulescentes, et argumentatur, quia quod omnibus licet, uni licet.

V. 8. Quidquid ego huius: Quidquid ego tale feci.

V. 9. Et suavia in praesentia: Ut tantum praesentia cogitares, neque de futuris curam gereres.

V. 12. Ubi decuit: Quia primo tibi non licuit dare. Hoc enim optimum est parentibus, semper filiis bona tradere. Sed hoc cum mihi non licuerit, proximo tibi, qui erat, tradidi, hoc est leviro, qui sororem tuam ducit uxorem.

V. 14. Ubi tuae stultitiae sit praesidium: Circa victum atque vestitum, et tectum habeat, quo te recipias.

V. 20. Quae isthaec est: Servus iram domini in personam suam inclinare cupiens, ut adulescenti possit succurrere, interponit haec verba.

V. 23. Nec precatorem pararis: Ne, inquit, ut adsolent servi, velis et tu habere precatorem, qui pro te roget. Vobis enim non irascor, cum multa feceritis: ita aequum est et mihi vos ne irascamini. Post iracundiam apta sententia est.

V. 25. Abiit: Quo facilius terreret, senex discessit.

V. 27. Adeone rem: Optimum equidem sensum ex necessitate collectum in dolore adulescens collocavit: quippe cum postremum omnium malorum fames sit. Denique:

Obscaenamque famem, quae prima pericula, vito.

V. 32. Sic est: Diu finxit, se nescio quid cogitare, servus, reperit tamen astute. Consulit, uti dicat hunc adulescentem filium non esse, et quaerit argumenta, quod ante quam puella esset inventa hunc diligebant: postea exheredatur. Adicit et illud, cum matres semper pro filiis intervenire consuerint, nunc in iracundia non rogat mater. Compellet igitur adulescentem, uti parentes roget. Aut enim precibus ad miseicordiam commoturus est ambos aut suos parentes facile cognocet. Sed conventum ex posteriori oratione cognoscimus, cum dixit satis recte. Cum enim in periculo maiore positus fuerit filius, tum facile parentibus potest movere pietatem, vel pacem ab iracundo patre suscipere. Pacem autem dixit veniam, ut Virgilius: *pacemque per auras exquirunt*: id est, benevolentiam ac veniam.

V. 46. Ac Syro nihil sit gratiae: Certus sum, quod ex hoc consilio in gratiam est filius reversurus, ut fortasse etiam concedat veniam et uxorem ducere compellat.

V. 49. Seni nostro fidei: Non credam seni quasi innocenti, itaque Menedemum precatorem parabo.

ACTUS QUINTI SCAENA TERTIA.

V. 1. Profecto nisi: Coerceat hic uxor maritum, quod exheredationem filii velit errore. Ex illo consilio sexus iam continuo notatur, quasi morum vitium est, ut alibi: *Tu, inquam, mulier, quae me omnino lapidem, non hominem putas.* Aliud omen est mulierem dicere per naturam, aliud per vitium.

V. 6. At si rogitem: Quam stultus sis perspice. Quid faciam vides, cur faciam nescis, unde stulte resistis.

V. 12. Subdisum se suspicatur: Hic iam intelligendum venisse adulescentem et matri, hoc est, mitiori de parentibus, quam suspicionem indicasse.

V. 16. Quod filia est inventa: Exinde putas posse inveniri hunc esse filium meum, quod et inventa est filia. Hoc est, eodem pacto, ut et hic noster, quemadmodum et illa inventa est, inveniri possit.

V. 21. Rem cum videas, censeas: Cum videas, ex vultu mores eius agnoscas.

ACTUS QUINTI SCAENA QUARTA.

V. 1. SI UNQUAM ULLUM: Ad commovendam pietatem commemorat praeteritos affectus, qui sic facilius possit agnosci. Ut:

Si bene quid de te merui, fuit aut tibi quidquam
Dulce meum.

V. 10. GERRO, INERS: GERRO est piscis nullius saporis vel momenti, aut GERRO dicuntur machinamenta, quae adversus civitates fiebant, magno impetu cum * deicerent: eadem GERRAS appellabant. *J.* HELLUO: Est invasor et qui plurimum consumit. *J.* GANEO: Tabernis operam dans et conviviis turpioribus.

V. 16. QUAERIS, QUOD HABES: Scilicet parentes. *J.* QUOD ABEST, NON QUAERIS: Hoc est, quemadmodum patri obsequaris, et est compositum ex contrariis, quae figura dicitur *ἀντίθετον* vel *πάρισον*, id est, aequatio sententiae.

ACTUS QUINTI SCAENA QUINTA.

V. 1. ENIMVERO, CHREMES: Procedit Menedemus, ut omnis persona in postrema parte praesens sit. Venia datur filio, ut cunctus error possit absolvi. Adhuc tamen perseverans Chremes convenit Menedemum, ut filiam ducat.

V. 12. AD ME RECIPIO: Id est, ego facio ut hic promittat.

V. 14. HAEC DUM INCIPIAS: In exordio habent haec semper difficultatem, ubi aggressus fueris, facilia fiunt.

V. 16. EGO TIBI ILLAM: Hic illudit, ut ioco tristitia solvatur, cum promittit filiam nescio cuius admodum foedam.

V. 18. CAESIAM: Id est, oculis obtortis vel caesuras, id est, rugas habentem, aut lenticulosam. *J.* SPARSO ORE: Id est, dissoluto, aut ORE dixit vultu, et significat SPARSO, asperso, quasi maculis quibusdam infecto vultu.

V. 19. UT ELEGANS EST: Id est, prudens in discernendis puellis, quia IBI, id est, in hac electione totus est. Quod vero subiunxit ARCONIDIS FILIAM aut Bacchidem dicit, aut aliam quamlibet, ad quam adulescens contumeliis patris appulerat animum.

V. 22. SYRO UT IGNOSCAS: Petit veniam etiam Syro, sed non omnium factorum, ne infinitum esset, quod petere videtur. Et transfert in se crimen servi, dicens: QUOD FECIT, MEA CAUSSA FECIT.

EXPLICIT COMMENT. IN HEAUTONTIMORUMENUM.

83893
Terence
Comoediae; ed. by Klotz. Vol.1.
LL
T316K.3

University of Toronto
Library

DO NOT
REMOVE
THE
CARD
FROM
THIS
POCKET

Acme Library Card Pocket
LOWE-MARTIN CO. LIMITED